

Cerh ve Ta'dîl Âlimlerine Göre Vâkîdî (ö. 207/823)

Arş. Gör. Rıdvan YARBA*

Atıf / ©- Yarba, R. (2014). Cerh ve Ta'dîl Âlimlerine Göre Vâkîdî (ö. 207/823), *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14 (2), 143-168.

Öz- Vâkîdî, hayatının neredeyse tamamını Abbâsîler'in yönetimi altında geçirmiş bir âlimdir. İslâm'ın ilk dönemlerine rastlayan bu süreçte, birbirlerinden tamamen ayrılmamış olan İslâmî ilimlerle meşgul olmuştur. Her ne kadar tarihçi vasfıyla ön plana çıkmışsa da, uzun yıllar kadılık yapmış ve hadîs ile de ilgilenmiştir. Sırf hadîse dair bir eseri bulunmayan Vâkîdî'nin rivayetlerine, *Kitâbü'l-megâzî*'si ile mu'cem ve müsned gibi bazı hadîs kaynaklarında ulaşılabilmektedir. Ehl-i sünnetin muteber hadîs kaynaklarında ise -bir rivayet hariç- onun herhangi bir rivayetine rastlanmamıştır. Tarihçi yönüyle övülmüş biri olmasına karşın İmam Şâfi'î, Yahyâ b. Ma'in, Ali b. el-Medîni ve Ahmed b. Hanbel gibi bazı hadîs âlimleri tarafından telfik, hadîs uydurma, maktûb ve mu'dal rivayetlerde bulunma, teferrüd ve tedlîs gibi konularda tenkit edilmiştir. Buna karşılık çoğunluğunu öğrencilerinin oluşturduğu bir grup tarafından övülmüştür. Bu çalışmada Vâkîdî'nin hadîs rivayetindeki ehliyetine dair tespitlere yer verilmiştir.

Anahtar sözcükler- Vâkîdî, hadîs, telfik, teferrüd, rivayet, uydurma

§§§

Giriş

İslâm'ın ilk asırlarında, İslâmî ilimler arasında bugünkü anlamıyla kesin çizgiler bulunmamaktaydı. Bu asırlarda yaşamış âlimler, bazı sahalarda daha derinlemesine bilgi sahibi iseler de, İslâmî ilimlerin bütün alanlarıyla ilişki içerisindeydi. Bu bağlamda Rasûlullah'ın (s.a) hayatına da yoğun bir alaka gösterilmiştir. Rasûlullah'a besledikleri muhabbet ve bağlılıkları ile bu dine dair ilmî çaba içerisinde olmaları nedeniyle, özel ilgi alanları ne olursa olsun, onun yaşam biçimine, davetine, sözlerine, savaş ve barıştaki eylemlerine kısacası ona (s.a.v) ilişkin her şeye ilgi duymuş ve bu alanlarda eserler ortaya koymaya çalışmışlardır.

Bu açıdan bakıldığında İslâm'ın ilk dönem âlimlerinin bağlı oldukları dinin tesiriyle, genel anlamıyla Rasûlullah'ın (s.a.v) söz, fiil ve takrirlerinin karşılığı olarak kullanılan ve bir anlamda söz konusu dinin hayata aktarılış ve uygulanış biçimi kabul edilen sünnete/hadîse

Makalenin geliş tarihi: 11.10.2014; Yayına kabul tarihi: 25.12.2014

* Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı, e-posta: ridvanyarba@hotmail.com

eğilmeleri kaçınılmaz bir hal almıştır. Hicrî üçüncü asrın başlarında vefat etmiş olan ve **Vâkıdî** diye şöhret bulan Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî de bu tavrı benimseyen âlimler arasındadır. O, tarihçiliğinin yanı sıra hadîse olan ilgisiyle de dikkat çekmiştir. Vâkıdî'nin hadîs sahasına olan bu ilgisi, doğal olarak, hadîs âlimlerinin kendisi hakkında değerlendirmeler yapmasına zemin hazırlamıştır. Bu çalışmada, Vâkıdî'ye yönelik yapılan bu değerlendirmelerin genel bir tahlilini yapmayı amaçlamaktayız.

Çalışmamızda, Vâkıdî'nin hayatı hakkında bilgi verildikten sonra onun hadîsle olan ilişkisine, bunun doğal sonucu olarak hadisçilik yönüne değinmeye çalışacağız.

A. Vâkıdî'nin Hayatı ve İlmî Kişiliği

1. Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî

Tasnif-telif dönemi tarihçilerinden biri olan Vâkıdî'nin tam adı, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vâkıdî el-Eslemî el-Medenî'dir. Dedesi Vâkıd'a nisbetle Vâkıdî, dedesinin mevlâsı olduğu Eslem kabilesine nisbetle Eslemî¹, doğduğu şehre nisbetle de Medenî diye anılmıştır.² 130/747 senesinde Medine'de dünyaya gelmiş³ ve ömrünün elli yılını yani yaklaşık üçte ikilik dilimini ilme değer veren bir aile muhitinde burada geçirmiştir.⁴

Yetmiş sekiz yıllık hayatı boyunca birçok ilimle meşgul olmuştur. Tarihçi yönü ağır basmakla ve daha çok siyer, megâzî olmak üzere fütûhat tarihi gibi alanlarda uzman olmakla birlikte, insanların hadîs ve fıkıh sahalarındaki ihtilaf ve icmâ' konularında bilgi sahibi bir âlimdi.⁵ Bunların yanı sıra iyi bir *edîb* olduğu ve *kurrâdan* sayıldığı da ifade edilmiştir.⁶

Hayatını idame ettirebilmek adına gençlik yıllarında doğduğu ve yetiştiği Medine'de buğday ticaretiyle uğraşmıştır. Bu ticaret faaliyetini mudârebe⁷ usûlüyle gerçekleştirmesi ve özellikle elinin açık olması, onun zamanla iflas etmesine ve hayatı boyunca da maddî anlamda

¹ Büyük bir olasılıkla Sehm oğullarının mevlâsı olması hasebiyle es-Sehmî' diye de nisbelenmiştir. Bkz. Zirikî, Hayreddin b. Mahmûd, *el-A'âm*, I-VIII, Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut 2002, VI, 311.

² Fayda, Mustafa, "Vâkıdî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), XLII, İstanbul 2012, s. 471.

³ İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî', *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, thk. Ali Muhammed Ömer, I-XI, Mektebetü'l-Hancî, Kahire 2001, VII, 611; Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali, *Târîhu Bağdâd*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, XVII, Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut 2001, IV, 6; İbn Ferhûn, İbrâhîm b. Ali, *ed-Dîbâcu'l-müzheb fî ma'rîfeti a'yânî ulemâ'i'l-mezheb*, thk. Muhammed el-Ahmedî Ebü'n-Nûr, I-II, Dârü't-Türâs, Kahire 1977, II, s. 162.

⁴ Fayda, "Vâkıdî", XLII, s. 472.

⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 603.

⁶ İbn Ferhûn, *ed-Dîbâcu'l-müzheb*, II, 161-2.

⁷ Arapça "*durb*" kökünden müfâ'ale vezninde bir mastar olup, kök anlamı; gitmek, uzaklaşmak, rızık peşinde koşmak demektir. Bir terim olarak; bir taraftan sermaye, diğer taraftan işletme olmak üzere oluşturulan emek-sermaye ortaklığını ifade eder. Sermaye sahibine "*rabbü'l-mâ*", işletmeciye ise "*müdârib*" denir. Bkz. Kallek, Cengiz, "Mudârebe", *DİA*, XXX, İstanbul 2005, s. 359.

sıkıntı çekmesine yol açmıştır.⁸ Çektiği bu maddi sıkıntılar sonucu yerleştiği Bağdat'ta kadılık yaptığı sırada, 207/823 senesinde vefat etmiştir.⁹

2. Vâkıdî'nin Yaşadığı Tarihi Süreç

Vâkıdî'nin doğum tarihi olan 130/747 senesi göz önünde bulundurulduğunda, onun Emevî iktidarının son dönemlerinde dünyaya geldiği anlaşılmaktadır. Buna göre Vâkıdî'nin, son Emevî halifesi Mervân b. Muhammed'in hilafetinin sonlarında doğduğu söylenebilir.¹⁰ Hicrî 170/787 senesinde¹¹ hac farızası dönüşü Medine'ye gelen Hârûn Reşîd (ö. 193/809), yetiştiricisi ve veziri Yahyâ b. Hâlid el-Bermekî'den Medine'yi, savaş alanlarını, Cebrâil'in (a.s) Hz. Rasûlullah'a (s.a.v) nasıl indiğini ve hangi yönden ona (s.a.v) geldiğini ve şehitlerin kabirlerini bilen birini arayıp bulmasını istemiştir. Böyle bir rehber arayışı sırasında, herkes Yahyâ el-Bermekî'ye Vâkıdî'yi tavsiye eder. Bunun üzerine bir ikindi vakti sonrası el-Bermekî, Vâkıdî'nin yanına varır ve halifenin bu isteğini ona iletir. Nihayetinde Vâkıdî bu rehberlik isteğine olumlu cevap verir. Onun rehberliğinden çok memnun kalan halife, onu Bağdat'a davet eder ancak o, ilk etapta bunu kabul etmez. Daha sonra ciddi manada geçim sıkıntısı yaşayan Vâkıdî, rehberlik sırasında Yahyâ el-Bermekî ile kurmuş olduğu dostluğun etkisi ve özellikle de eşinin teşvi-kiyle Bağdat'a gitmeye karar verir. Çok zor şartlar altında 180/796 senesinde Bağdat'a, Yahyâ b. Hâlid el-Bermekî'nin yanına varır ve zamanla Yahyâ el-Bermekî ile yakın ilişkiler kurar.¹²

Yahyâ el-Bermekî dolayısıyla da zamanın Abbâsî halifesi ile arası iyi olan Vâkıdî, Bağdat'a yerleştikten sonra tedris ve telif faaliyetlerine kaldığı yerden devam eder. 203/818 senesinde halife Me'mûn tarafından Bağdat'ın doğusundaki Askerü'l-Mehdî'ye (Rusâfe) kadı olarak görevlendirilir.¹³

⁸ Fayda, "Vâkıdî", XLII, s. 472.

⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 611.

¹⁰ Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, IV, 6.

¹¹ Bu hac ziyaretinin gerçekleşme tarihi olarak hicrî 179-180 yılını kabul edenler de bulunmaktadır. Ancak ileri sürülen gerekçelere bakıldığında 170 yılının daha doğru olduğu söylenebilir. Bkz. Öz, Şaban, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2006, s. 364-65; Fayda, "Vâkıdî", XLII, s. 472.

¹² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 605-6; Zirikî, *el-A'lâm*, VI, 311; Fayda, "Vâkıdî", XLII, s. 472.

¹³ Bazı kaynaklarda ve yapılan çalışmalarda, kadılık görevine ilk olarak Me'mûn döneminde başlamadığını; bilakis daha Hârûn Reşîd'in hilafetinde bu göreve getirildiği, halife Emîn döneminde de bu görevini devam ettirdiği, Emîn ve Me'mûn arasındaki mücadeleden dolayı kadılığı terk ettiği ve nihayet Me'mûn'un hilafetinde tekrar bu göreve getirildiği gibi bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte ilk olarak Hârûn Reşîd zamanında bu göreve getirildiği, daha sonra 203 senesinde Me'mûn tarafından tekrar bu göreve getirilmiş olma ihtimali de vardır. Bkz. Fayda, "Vâkıdî", XLII, s. 472. Ayrıca bkz. Ahmed, İmtiyaz, "Bir Muhaddis Olarak Vâkıdî", çev. Ramazan Özmen, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:3, 2000, s. 432-33.

Genellikle Vâkıdî hakkında bilgi veren tabakât müellifleri, daha çok onun 786-809 yılları arası Emevî halifesi Hârûn Reşîd (ö. 193/809) ile ilişkisine ve özellikle onun veziri Yahyâ b. Hâlid el-Bermekî vasıtasıyla Bermekîler'e olan bağlılığına vurgu yapmışlardır. Bermekîler'e ve Yahyâ'ya olan bağlılığı bazılarıncı çokça dillendirilmiş olacak ki 'Bermekîler'e bilhassa Yahyâ'ya olan sevgimden dolayı nasıl ayıplanırım?' diye kendini savunmuştur.¹⁴ Bununla birlikte kendisini kadılık görevine getirmesi meselesi ele alınırken halife Me'mûn'dan (ö. 218/833) da söz edilmiştir.¹⁵

Vâkıdî; Emevîlerin Abbâsîler tarafından yıkılması sonrasında sırasıyla es-Seffâh (132-136/750-754), Mansûr b. Muhammed (136-158/754-775), Mehdî b. Mansûr (158/775-785), Hâdî b. Mehdî (169-170/785-786), Hârûn Reşîd b. Mehdî (170-193/786-809) ve Emîn b. Hârûn'un (193-198/809-813) hilafetlerinin tamamı ile Me'mûn b. Hârûn'un (198-218/813-833) hilafetinin yaklaşık ilk yarısında yaşamıştır. Yani hayatının ilk üç yıllık dilimi hariç ömrünün neredeyse tamamı Abbâsîler döneminde geçmiştir. Bununla birlikte Hârûn Reşîd ve kısmen de olsa Me'mûn dönemi hariç, onun diğer Emevî halifeleri ile olan ilişkileri hakkında neredeyse hiçbir bilgiye rastlanmamaktadır.

Hayatı hakkında verdiğimiz bu kısa bilgilerden sonra Hadîs alanına ilgi duymasına rağmen hadisçiler tarafından hüsn-ü kabul görmeyen Vâkıdî'nin hadisçiliğini tespit etmeye geçebiliriz.

B. VÂKIDÎ'NİN HADİS İLMİNDEKİ YERİ

1. Vâkıdî'nin Hadisçiliği

Yetmiş sekiz yıllık hayatı boyunca İslâmî ilimlerle uğraşan ve birçok telifte bulunan Vâkıdî, bu süreç içerisinde çok sayıda hocadan faydalanmıştır. Bunlar arasında Muhammed b. Aclân (ö. 148/765), Abdülmelik b. Cüreyc (ö. 150/767), Ma'mer b. Râşid (ö. 153/770), el-Evzâ'î (ö. 157/774), İbn Ebî Zî'b (ö. 159/776), Süfyân es-Sevri (ö. 161/778) ve Mâlik b. Enes (ö. 179/795) gibi meşhur şahsiyetleri sayabiliriz. Kendisinden de birçok ilim ehli istifade etmiştir ki bunların içerisinde Muhammed b. İdrîs eş-Şâfi'î, İbn Ebî Şeybe, kâtabi Muhammed b. Sa'd, Muhammed b. İshâk es-Sâğânî, el-Kâsım b. Sellâm ve Muhammed b. Şucâ' b. es-Selci¹⁶ gibi tanınmış şahıslar yer almaktadır.¹⁷

¹⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 611.

¹⁵ Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, IV, 6.

¹⁶ Muhammed b. Şucâ' b. es-Selci, Vâkıdî'ye ait olup günümüze kadar ulaşan tek müstakil eser olan '*Kitâbü'l-Meğâzî*'yi bize ulaştıran öğrencisidir.

¹⁷ Buhârî, Muhammed b. İsmâ'îl, *et-Târîhu'l-kebir*, I-IX, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut ts., I, 178 (543); *ed-Du'afâu's-sağîr*, thk. Mahmûd İbrâhîm Zâyed, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut 1986, s.109 (334); Mizzî, Yûsuf b. ez-Zekî Abdurrahman Ebü'l-Haccâc, *Tehzîbu'l-kemâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'ruf, I-XXXV, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1983-1992, XXVI, 181; Zehebi, Muhammed b. Ahmed, *el-Kâşif fi ma'rifeti men lehu rivâye fi'l kütübi's-sitte*, thk. Muhammed Avvâme, I-II, Dârü'l-Kible, Cidde 1992, II,

Çok sayıda hoca ve talebesi olmuş olan Vâkıdî'nin, tespit edebildiğimiz kadarıyla, bugün elimize ulaşmış herhangi bir hadîs kitabı bulunmamaktadır. Böyle bir durumda, onun hadisçiliği hakkında fikir sahibi olabilmemizin yollarından biri, onun tespit edilebilen rivayetlerine göz atıp hangi tür rivayetleri ele aldığını ve onlara ilişkin ne gibi değerlendirmelerin yapıldığına bakmaktır. Bunun için başvurulması gereken yer, şüphesiz hadîs kaynaklarıdır. İkinci bir yol olarak da, hadîs âlimlerinin onun hakkında yaptığı değerlendirmelerin gözden geçirilmesidir. Bunun doğal sonucu olarak da, cerh ve ta'dil ile tabakât eserlerinde yer alan görüşlere müracaat etmek gerekecektir. Bu tetkik işlemi yapılırken, onun hadîs ilmine olan vukûfiyetine ilişkin ipuçları ve onun bu ilimdeki yerinin ne olduğu hakkında fikir elde edilebilecektir.

Söz konusu eserlerde yer alan Vâkıdî'ye ilişkin bilgilerin tutarlılık ve doğruluk payının, ancak onun nakletmiş olduğu rivayetlerin gözden geçirilmesiyle anlaşılabilceğini düşünüyoruz. Hadîse dair telif etmiş olduğu müstakil bir eserinin olmadığı¹⁸ gerçeğini hesaba kattığımızda, rivayetlerini başka eserlerde aramamız gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Vâkıdî'nin rivayetlerinin yer aldığı eserler, onların sıhhat değerine ilişkin fikirler de verecektir. Her ne kadar hadîslerin sıhhati, içerisinde buldukları kaynaklar ile ölçülemezse de, ilim ehline hüsn-ü kabul görmüş olmalarından dolayı, içerdikleri rivayetler hakkında olumlu bir bakış sağlamaktadır. Bundan dolayı Vâkıdî'ye ait olduğu belirtilen rivayetlerin bulunduğu kaynakların güvenilirlik ve şöhret değeri, onun rivayetlerinin de bir anlamda güvenilirliği ve kullanışlılığı hakkında fikir verecektir.

2. Hadîs Külliyyâtında Vâkıdî Rivayetleri ve Onlara İlişkin Değerlendirmeler

Tespit edebildiğimiz kadarıyla '*kütüb-i sitte*' hatta '*kütüb-i tis'a*'¹⁹ gibi meşhur hadîs eserlerinde Vâkıdî'nin herhangi bir rivayeti bulunmamaktadır. Ancak bu eserler içerisinde İbn Mâce'nin *Sünen*'inde Vâkıdî isminin açıkça zikredilmediği bir rivayet yer almaktadır.

Aynı ifadelerle Mizzî (ö. 742/1341) ve İbn Hacer'den (ö. 852/1448) bu durum ile ilgili şöyle bir değerlendirme gelmiştir: "İbn Mâce, İbn Ebî Şeybe> Bir şeyhi [şeyhun lehu]> Abdülhamîd b. Ca'fer> Muhammed b. Yahyâ b. Hibbân> Yusuf b. Abdillâh b. Sellâm> Babası [Abdullah b. Sellâm] merfû' olarak Nebî'den (s.a.v) 'Herhangi birinizin, iş elbisesinden başka cuma günü için bir takım elbise daha satın almasında hiç bir sakınca yoktur' manasındaki hadîsi

205 (5078); İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Tehzibu't-tehzib*, I-VI, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1993, V, 233.

¹⁸ Vâkıdî'ye nispet edilen '*Kitâbu ğalati'l-hadîs*' ve '*Kitâbü's-sünne ve'l-cemâ'a ve zemmü'l-hevâ ve terki'l-hurûc fi'l-fiten*' adlı eserlerini (Fayda, "Vâkıdî", XLII, s. 473.), hadîse dair eserleri olarak düşündüğümüzde bile elimizde mevcut olmamalarından dolayı, onlar üzerinden Vâkıdî'nin rivayetleri hakkında fikir sahibi olamayacağımız ortadadır.

¹⁹ *Kütüb-i Sitte* olarak genel kabul gören hadîs eserleri şunlardır: Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'leri (*Sahîhayn*), Tirmizî, Ebû Dâvud, Nesâî ve İbn Mâce'nin *Sünen*'leridir. Söz konusu bu altı esere Mâlik'in *Muvatta*'ı, Ahmed b. Hanbel'in *Müshed*'i ve Dârimî'nin *Sünen*'i eklenmiş ve böylece *kütüb-i tis'a* kavramı ortaya çıkmıştır.

rivayet etmiştir.” Bunun hemen akabinde de hadîsin, Abd b. Humejd’in *Müsned*’inde²⁰ ‘Ebû Bekr b. Ebî Şeybe> Vâkıdî> Abdülhamîd...’ şeklinde geçtiğini ve Vâkıdî’nin İbn Mâce’de başka rivayetin olmadığını ancak İbn Mâce’nin bunu tasrîh etmediğini ifade etmişlerdir.²¹

Zehebî, iki farklı eserinde, İbn Mâce’nin mübhem tarzda ‘şeyh’ olarak zikrettiği kişinin Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî olduğunu ancak İbn Mâce’nin Vâkıdî’nin ismini zikretmeye cesaret edemediğini dile getirmiştir.²² Kütüb-i sitte ravilerinin cerh ve ta’dil durumlarını konu edinen ‘el-Kâşif’inde Zehebî’nin ona da yer vermiş olması,²³ onun bu görüşte olduğunu göstermesinin yanı sıra, ismi tasrîh edilmeyen bu şahsın Vâkıdî olduğunu söyleyenleri destekleyecek bir husus olarak da değerlendirilebilir. Ayrıca Abd b. Humejd’in *Müsned*’inde geçen söz konusu rivayet ile İbn Mâce’deki rivayetin aynı olduğu ve *Müsned*’de İbn Mâce’nin şeyh diye zikrettiği kişinin Vâkıdî olarak belirtildiği göz önünde bulundurulduğunda İbn Mâce’nin tedlîs-i şüyüh yaptığı söylenebilir.

İbn Mâce’nin söz konusu eseri dışındaki muteber hadîs kaynaklarında durum böyle iken, tali hadîs kaynaklarında durum biraz daha farklı bulunmaktadır. Çünkü muteber hadîs kaynaklarında Vâkıdî’nin ismi bile zikredilmezken, olumsuz değerlendirmelerle de olsa, diğerlerinde ismi ve rivayetleri yer almıştır.

Bu durum, çalışmamızın amacı göz önünde bulundurulduğunda, çok önem arz etmektedir. Zira Vâkıdî’ye yöneltilen eleştirilerin doğruluğu hususunda, bir nebze de olsa, fikir sahibi olabilmek için bazı bilgilere ulaşılması gerekmektedir.

Bu amaç doğrultusunda hicrî V. asra kadarki ikinci derece kaynakları taradığımızda ismi daha çok ‘**Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî**’ olarak yer almakla birlikte **el-Vâkıdî**, **Muhammed b. Ömer**, **Muhammed b. Ömer el-Eslemî** ile -nadir de olsa- **Muhammed b. Ömer el-Medenî**, **Muhammed b. Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî** ve **Muhammed b. Ömer el-Mekkî** olarak kaydedilen Vâkıdî’nin rivayetlerinin kronolojik olarak şu eserlerde yer aldığını görmekteyiz:

²⁰ Abd b. Humejd’in *Müsned*’indeki rivayetin sened ve metni şu şekildedir: İbn Ebî Şeybe> **Muhammed b. Ömer**> Abdülhamîd b. Ca’fer> Muhammed b. Yahyâ b. Hibbân> Yûsuf b. Abdillâh b. Sellâm> Babası [Abdillâh b. Sellâm]> Nebî (s.a.v): “Herhangi birinizin, iş elbisesinden başka Cuma günü için bir takım elbise satın almasında hiç bir sakınca yoktur.” Bkz. Abd b. Humejd, *Müsned*, thk.-thrc. es-Seyyid Subhî el-Bedrî es-Sâmerrâî-M. Muhammed Halîl es-Sa’îdî, Âlemü’l-Kütüb, Beyrut 1988, s.180 (499).

²¹ Mizzî, *Tehzibu’l-kemâl*, XXVI, 194; İbn Hacer, *Tehzibü’t-tehzib*, V, 235.

²² Zehebî, Ebû Abdillâh Şemseddin b. Muhammed, *el-Muğni fi’d-du’afâ*, thk. Nureddin İtr, I-II, İdâretü İhyâi’t-Türâsî’l-İslâmî, Katar 1987, II, 247 (5861); *Mizânu’l-İtidâl fi nakdi’r-ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, I-IV, Dârü’l-Ma’rife, Beyrut ts., III, 662, 663.

²³ Zehebî, *el-Kâşif*, II, 205, 206 (5078).

İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannefi*²⁴; Abd b. Humeyd'in (ö. 249/863-64) *Müsned*²⁵; İbn Ebî Âsım'ın (ö.287/900) *el-Âhâd ve'l-mesânî*²⁶; Bezzâr (ö. 292/904)²⁷; Ebû Ya'lâ (ö. 307/919)²⁸ ve Şâşî'nin (ö. 335/946) *Müsned*'leri²⁹; Taberânî'nin (ö. 360/971) *el-Mu'cemu's-sağîr*³⁰, *el-Mu'cemü'l-evsat*³¹, *el-Mu'cemü'l-kebîr*³² ve *Müsnedü's-Şâmiyyîn*³³; Dârekutnî'nin (ö. 385/995) *Sünen*³⁴; Hâkim en-Neysâbü'rî'nin (ö. 405/1014) *el-Müstedrek*³⁵; Kudâ'î'nin (ö. 454/1062) *Müsnedü's-Şihâb*³⁶ ile Beyhakî'nin (ö. 458/1066) *es-Sünenü'l-kübrâ*, *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr* ve *el-Âdâb*³⁷. Tabi ki bundan sonraki dönemlerde telif edilen eserlerde de Vâkıdî'ye ait rivayetler bulunmaktadır. Ancak biz, hicrî V. asır ile sınırlı tutmayı daha uygun gördük.

Hicrî V. asra kadar telif edilen bu kaynaklarda Vâkıdî'ye nispet edilerek zikredilen yüzü aşkın rivayete ulaşabildik. Çalışmamızın sınırlarını açacağından bu rivayetleri burada zik-

²⁴ İbn Ebî Şeybe, Abdullah b. Muhammed b. İbrâhîm, *Musannef*, thk. Muhammed Avvâme, I-XXVI, Dâru'l-Kible, Cidde 2006, III, 105 (3214).

²⁵ Abd b. Humeyd, *Müsned*, s. 82 (156), 111 (252), 180 (499), 306-7 (994).

²⁶ İbn Ebî Âsım, Ahmed b. Amr, *el-Âhâd ve'l-mesânî*, thk. Bâsim Faysal Ahmed el-Cevâvire, I-VI, Dâru'r-Râye, Riyâd 1991, IV, 218 (2203).

²⁷ Bezzâr, Ahmed b. İbrâhîm, *Müsned*, thk. Mahfûzurrahmân Zeynullah, I-XIII, Müessesetü Ulümü'l-Kur'ân, Beyrut 1988, I, 59; III, 313, 314 (1107); VI, 109 (2168); 266 (2297); VIII, 373, 374 (3453).

²⁸ Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali, *Müsned*, thk. Hüseyin Selîm Esed, (I-XIV, Dâru'l-Me'mûni li't-Türâs, Şâm 1986-1990) (III-VI, Dâru's-Sekâfeti'l-Arabiyye, Beyrut 1992), I, 51 (51).

²⁹ Şâşî, Ebû Sa'îd el-Heysen b. Küleyb, *Müsnedü's-şâşî*, thk. Mahfûzurrahmân Zeynullah, I-III, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Medîne 1410, III, 141 (1213); 193 (1279).

³⁰ Taberânî, Süleymân b. Ahmed, *el-Mu'cemu's-sağîr*, thk. Muhammed Şekûr Mahmûd el-Hâc Emrîr, I-II, *el-Mektebetü'l-İslâmî*, Beyrut 1985, I, 233 (378). 259 (424).

³¹ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, thk. Tânk b. Avdillâh b. Muhammed, Abdulmuhsin b. İbrâhîm el-Hüseynî, I-X, Dâru'l-Harameyn, Kahire 1995, III, 168 (2824); IV, 24 (3516), (3517); 179 (3913); 187, 188 (3935); 384, 385 (4502); VI, 354 (6603); VII, 167 (7175); 371 (7757); VIII, 17 (7821); 164 (8283); 164, 165 (8284); 165 (8285).

³² Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, thk.-thrc. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi, I-XXV, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire ts., I, 273 (793); II, 139, 140 (1590); 180, 181 (1733); III, 183 (3015); IV, 279 (4419); 283 (4432), (4433); 283, 284 (4434); 286 (4441); V, 60 (4579); VI, 86 (5589); VII, 363 (7203); VIII, 219 (7769); IX, 50 (8388); X, 19 (9797); 364 (10729); XVII, 119, 120 (295); XVIII, 300 (770); XVIII, 300 (770); XIX, 200 (450); 312, 313 (707); XX, 20 (22); 261 (614); XXII, 302 (767); 375 (938); XXIV, 306 (775).

³³ Taberânî, *Müsnedü's-şâmiyyîn*, thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi, I-IV, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1989, I, 281 (490); III, 243 (2176); IV, 387 (3627).

³⁴ Dârekutnî, Ali b. Ömer, *Sünen*, thk. Şu'ayb el-Arnâvût, I-VI, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2004, I, 18 (17), (18); 71 (122); 117 (218); 236 (471); 467 (982); 304-5 (617); 487 (1017); II, 391-393; 424 (1803); III, 48 (2043), (2044); 49, 50 (2045); 71 (2087); 114 (2180); 170 (2317); 201 (2396); IV, 298, 299 (3498); 432 (3734); V, 132 (4084); V, 169 (3136); 133 (4085); 424 (4572); 453 (4641); 461 (4665); 517 (4769).

retmeyeceğiz. Ancak bu rivayetlerin büyük bir kısmının Taberânî'nin *Mu'cem*'lerinde, Dârekutnî'nin *Sünen*'inde ve Beyhakî'nin *es-Sünenü'l-kübrâ*'sında yer almış olduğunu belirtmeliyiz.

Rivayetlerin büyük bir bölümü *merfû'* olmakla birlikte *merfû'* olmayan rivayetler de bulunmaktadır. Bunların da azımsanmayacak bir kısmı menkıbeleri³⁵ de içine alacak şekilde tarihî bilgilerden oluşmaktadır.

Rivayetlerine yer veren müellifler, Vâkıdî'nin zayıflığını sebep göstererek, onların çoğunluğunun zayıflığına hükmetmişlerdir. Müellif tarafından yorum yapılmayan eserlerde ise, bu eserleri tahkik veya tahrîc edenler tarafından buna benzer değerlendirmeler yapılmıştır. Tahkik ve tahrîc işlemini yapanlar da onun zayıflığına vurgu yaparak, ona ait rivayetlerin zayıf olduğu kanaatine varmışlardır.³⁶ Başka bir deyişle, ona nispet edilerek zikredilen hemen hemen tüm rivayetler hakkında, Vâkıdî'nin zayıflığına dayanılarak *zayıf* hükmü verilmiştir.

Bundan ayrı olarak bu rivayetlerde dikkati çeken en önemli hususlardan biri, nakledilen haberin akabinde müelliflerce ifade edilen "teferrüd" olgusudur. Mesela Taberânî -özellikle *el-Mu'cemü'l-evsa'*ında yer verdiği tüm rivayetlerin sonunda "...Vâkıdî bunda teferrüd etmiştir." şeklindeki değerlendirmesini aksatmamıştır.³⁷ Bu uygulamanın bir benzerini Bezzâr'ın *Müsned*'inde de görebilmekteyiz. Mesela "Bu hadîs, rivayetine mütâbaat edilmeyen Muhammed b. Ömer[in rivayetlerin]dendir. Bunu zikretmemiz, yalnızca bunu böyle rivayet ettiğinin bilinmesindedir."³⁸ ve "Bu hadîsin, Sa'd'dan bu vecih dışında rivayet edildiğini ve Vâkıdî dışında da kimsenin onu rivayet ettiğini de bilmiyoruz. Vâkıdî ise hakkında ilim ehlinin tenkit ettiği biridir." şeklinde bazı değerlendirmelerde bulunmuştur.³⁹

Bununla bağlantılı olarak dikkati çeken diğer bir husus da, Vâkıdî'nin teferrüd ederek naklettiklerinin yanı sıra bazı rivayetlerinin daha sağlam yollarla gelmiş olmasıdır. Yani Vâkıdî'nin senedleri içerisinde yer aldığı rivayetlerin büyük bir kısmına ait metin içeriği, genellikle lafız farklılığı ile birlikte muteber hadîs kaynaklarında da yer alabilmektedir. Mesela onun

³⁵ Hâkim, '*Kitâbu Ma'rifeti's-Sahâbe*' başlığı altında şunları zikreder: "*Şeyhân [Buhârî ve Müslim], menkıbeler hususunda daha fazla bilgi vermemiştir. Sahâbîye, onun nesebi ve vefat tarihi bilgisi ile başladık. Daha sonra da ilgili sahâbînin, bu ikisinin şartına uyup rivayet etmedikleri menkıbeleriyle devam ettik. Sahâbenin marifeti/bilinmesi hususunda Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî'den müstağni kalmadım.*" Bkz. Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Neysâbü'rî, *el-Müstedrek ale's-sahîhayn*, I-V, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut ts., III, 61.

³⁶ Bu tür muhakkik ve muharric değerlendirmeleri için bkz. Şâşî, *Müsned*, III, 141 (1213); 193 (1279); Kudâî, Muhammed b. Selâme, *Müsnedü's-şihâb*, thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi, I-II, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1985, I, 415 (715).

³⁷ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsa'*, III, 168 (2824); IV, 24 (3516), (3517); 179 (3913); 187, 188 (3935); 384, 385 (4502); VI, 354 (6603); VII, 167 (7175); 371 (7757); VIII, 17 (7821); 164 (8283); 164, 165 (8284); 165 (8285).

³⁸ Bezzâr, *Müsned*, I, 59.

³⁹ Bezzâr, *Müsned*, III, 313, 314 (1107).

*mest üzerine mesh*⁴⁰ ile ilgili rivayetinin sahîh bir senedle başka eserlerde zikredildiğini görmekteyiz.⁴¹ Yine 'Rasûlullah'ın (s.a.v) tek parça bir elbise içerisinde namaz kıldığı'⁴² ile ilgili rivayetinin de aynı şekilde başka eserlerde sahih isnadla gelen örnekleri bulunmaktadır.⁴³ Aynı şekilde 'Allah'ın nimetlerinden iki nimet vardır ki insanların çoğu onlarda aldanmıştır: Sağlık ve boş zaman.' şeklindeki rivayetin de, Vâkîdî tarafından nakledilmiş olduğunu görüyoruz.⁴⁴

Vâkîdî'nin senedleri içerisinde yer aldığı buna benzer rivayetleri çoğaltabiliriz. Kanaatimizce Vâkîdî'nin sened ve metinde teferrüd etmesi ve teferrüd ettiği bu rivayetlerin bazısının daha sağlam tariflerle başkalarınca rivayet edilmesi, onun Hadîs İlmî'nin ilkelerine pek riayet etmediğini göstermektedir. Esasında Hadîs İlmî, mana ile rivayetin doğal sonucu olarak ortaya çıkabilecek olanın haricinde, lafız farklılığına müsaade etmez. Zira muhaddisler, adeta bir arşivci gibi davranır; sened ve özellikle metnin aslını mümkün merteye olduğu gibi kaydetmeye çalışırlar. Buna mukabil tarihçiler, olayları kendi yorumlarıyla anlatma eğilimindedirler.⁴⁵ Belki de bir muhaddisten ziyade bir tarihçi olan Vâkîdî'nin rivayetlerine bu şekilde bakılabilir.

3. Hadîs Münekkîtlerinin Vâkîdî Hakkındaki Değerlendirmeleri

Vâkîdî, muhaddislerin hakkında farklı değerlendirmeler ortaya koyduğu bir şahsiyet olmuştur. Birbirinden farklı olan bu değerlendirmelerin bilinmesi, Vâkîdî hakkında daha sağlıklı bilgi edinebilmede yararlı olabilir.

Burada meramımızı anlatması bakımından Cemâluddîn Kâsîmî'nin (ö. 1332/1914) şu sözlerini zikretmek yerinde olacaktır: "...Bundan dolayı araştıracının, ravinin durumu hususunda ravi isimleri üzerine yazılmış muhtasar eserlerle yetinmemesini gerekli görüyorum. Bilakis âlimlerin sözlerinin anlatıldığı uzun uzadıya yazılmış eserlere (mutavelât) dönülmesi gerekir. Belki söz konusu ravinin terki hususunda icmâ' olmadığını görür. Aksine belki onu ta'dil edenlerin çokluğunu görür. Cerh eden kişi, Allah'tan korksun."⁴⁶

⁴⁰ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, V, 60 (4579).

⁴¹ Bunların örnekleri için bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Şu'ayb el-Arnâvut, I-L, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1995-2001, I, 446 (387); İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân bi-tertibî İbn Balabân*, thk. Şu'ayb el-Arnâvût, I-XVIII, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1993, IV, 161 (1332); 173 (1343).

⁴² İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, III, 105 (3214).

⁴³ İbn Hibbân, *Sahîh*, V, 496 (2125).

⁴⁴ İbn Adîy, Abdullah, *el-Kâmil fi du'afâi'r-ricâl*, thk. A. Ahmed Abdülmecûd, A. Muhammed Mu'avviz, Abdulfettâh Ebû Sünne, I-IX, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1997, VII, 483. Rivayetin buradaki senedi şu şekildedir: Ali b. Ahmed b. Mervân> el-Hasen b. Dâvud b. Mihrân> Muhammed b. Ömer el-Vâkîdî> Süfyân es-Sevrî> Kâbûs b. Ebî Zabyân> Babası> İbn Abbâs> Rasûlullah (s.a.v).

⁴⁵ Hadîsçi ile tarihçinin metodu hakkında daha geniş bilgi için bkz. Tekineş, Ayhan, "Hadîs ve Tarih: Metodolojik bir Karşılaştırma", *Hadîs Tetkikleri Dergisi* (HTD), 2004, II, 2, s. 7-38.

⁴⁶ Kâsîmî, Muhammed Cemâluddîn, *Kavâ'idu't-tahdîs min fûnûni mustalahil-hadîs*, thk. Mustafa Şeyh Mustafa, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2004, s. 308.

Gerek doğru ve sağlıklı bilgiyi elde etme, gerekse hakkında araştırma yapılan kişinin hakkını teslim etme adına, bunun yapılmasının zarurî olduğuna inanıyoruz. Bunu yaparken de, Vâkıdî'ye olumlu veya olumsuz bakan âlimlerin görüşlerini, kronolojik sıralarını dikkate alarak, ortaya koymaya gayret edeceğiz.

3.1. Vâkıdî'yi Ta'dîl Edenler

Genel anlamda muhaddisler tarafından Vâkıdî'ye karşı olumsuz bir tavır takınılmakla birlikte onunla ilgili olumlu, ta'dîl edici değerlendirmeler de yapılmıştır. Mesela onun hadîsteki iyi konumunu anlatmak için Abdülazîz b. Muhammed ed-Derâverdî (ö. 186/802), 'Vâkıdî, hadîste emîrû'l-mü'minîndir.' ifadesini kullanmıştır.⁴⁷ İbrâhîm el-Harbî (ö. 285/899) tarafından yapılan nakillerden de birkaç muhaddisin Vâkıdî hakkında olumlu görüşlere sahip olduklarını görebilmekteyiz. Buna göre Ma'n b. İsâ'ya (ö. 198/814) Vâkıdî hakkında sorulduğunda o da, 'Bana Vâkıdî'den soruluyor, oysa ona da benden soruluyor.' diye karşılık vermektedir.⁴⁸ Benzer bir yaklaşım tarzı da Ebû Âmir el-Akadî (ö. 205/820)⁴⁹ tarafından 'Bize Vâkıdî'den soruluyor; Vâkıdî'ye de bizden soruluyor.'⁵⁰ Şeyhleri ve hadîsleri bize Vâkıdî öğretiyordu.' şeklinde ifade edilmiştir.⁵¹ Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm (ö. 224/ 838), 'Vâkıdî, sikadır.' diyerek onu ta'dîl etmiştir.⁵² Aynı şekilde İbrâhîm el-Harbî'nin, İbn Nümeyr'e (ö. 199/814-15) Vâkıdî hakkındaki görüşünü sorduğu, bunun üzerine onun da 'Onun buradaki hadîs(ler)ine gelince, müstevîdir/doğrudur; Medîne ehli[nden aldığı] hadîslerine gelince, onlar bunu daha iyi bilirler.' dediği nakledilmiştir.⁵³ Kendilerine Vâkıdî hakkında sorulduğunda, Mus'ab ez-Zübeyrî⁵⁴ (ö. 236/851), Ebû Yahyâ el-Ezherî⁵⁵ (?) ve Muhammed b. İshâk el-Müseyyebî⁵⁶ (ö. 236/850) onun 'sika ve me'mûn' olduğunu söylemişlerdir. Yezîd b. Hârûn'un (ö. 206/821) da onu 'sika' kabul

⁴⁷ Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, XXVI, 190; Zehebî, *Mizânu'l-i'tidâl*, III, 665; İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, V, 234.

⁴⁸ Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, XXVI, 192; Zehebî, *Mizânu'l-i'tidâl*, III, 665; İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, V, 235.

⁴⁹ Asıl adı, Ebû Âmir Abdülmelik b. 'Amr el-Akadî'dir. 204'te vefat ettiği de söylenmektedir. Ancak vefat ettiği ayı da belirtmelerinden dolayı 205 diyenlerin verdiği tarihi esas aldık. Bkz. İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân, *es-Sikât*, I-X, Meclisü Dâiretü'l-Me'ârif, Haydarâbâd 1978, VIII, 388. Daha geniş bilgi için bkz. Kandemir, Yaşar, "Ebû Âmir el-Akadî", *DİA*, İstanbul 1994, X, 94.

⁵⁰ İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, V, 234.

⁵¹ Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, XXVI, 190.

⁵² Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, XXVI, 192; Zehebî, *Mizânu'l-i'tidâl*, III, 665.

⁵³ Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, XXVI, 192.

⁵⁴ Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, XXVI, 191; Zehebî, *Mizânu'l-i'tidâl*, III, 665.

⁵⁵ Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, XXVI, 192.

⁵⁶ Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, XXVI, 191-92.

edenlerden biri olduğu bildirilmiştir.⁵⁷ Muhammed b. İshâk es-Sağânî [Sâğânî] (ö. 270/883-4), 'Vallahi, bana göre sika olmasaydı, ondan rivayet etmezdim.'⁵⁸ Ondandır dört imam rivayet etti: Ebû Bekr b. Ebî Şeybe (ö. 235/849), Ebû Ubeyd [el-Kâsım b. Sellâm el-Herevî] (ö. 224/838); sanırım Ebû Hayseme'yî⁵⁹ ve başka birini daha zikretti⁶⁰ şeklinde bir açıklama yaparak, kendisine göre Vâkıdî'nin güvenilir biri olduğunu ifade etmiştir.

Bunların yanı sıra zamanının âlimi olarak nitelenen⁶¹ Vâkıdî'nin ilmî genişliğine vurgu yapan değerlendirmeler de bulunmaktadır. Mesela onu *sika* ve *me'mûn* addeden Mus'ab ez-Zübeyrî, kesin bir tarzda 'onun gibisini görmediğini' söylemiştir.⁶² Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih⁶³ (?) de "hadîste ondan daha hafızını görmediğini" söylemiştir.⁶⁴

Aynı şekilde Mücâhid b. Mûsâ (ö. 244/858) 'Ondan daha hafız olanından [أحفظ] rivayet etmedim' diyerek buna işaret etmiştir.⁶⁵ Ancak Zehebî, Mücâhid'in bu sözünü naklettikten sonra bu durumun, hadîs dışındaki diğer alanlarda (ahbâr, siyer, megâzî vb.) geçerli olduğuna dikkat çekmiştir.⁶⁶

Burada zikredilenlerin çoğunun Vâkıdî'nin talebeleri olduğu ve talebelerin doğal olarak hocaları hakkında olumlu ifadeler kullanabileceği ifade edilmelidir. Yaptıkları değerlendirmelerin bir kısmında haklılık payının olduğu kabul edilebilir olsa da, özellikle *hadîste emîru'l-müminîn* gibi ifadelerin, hocalarına duydukları saygıdan kaynaklandığı söylenebilir.

⁵⁷ Zehebî, *Mizânu'l-i'tidâl*, III, 665.

⁵⁸ Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, XXVI, 191; Zehebî, *Mizânu'l-i'tidâl*, III, 665; İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, V, 235.

⁵⁹ Söz konusu bu kişi Ebû Hayseme Züheyr b. Harb (ö.234/849) ise Vâkıdî'den rivayette bulunduğu dair herhangi bir bilgiye ulaşamadık. Ebû Hayseme ile kastedilmesi muhtemel olan Züheyr b. Mu'âviye'den (ö. 173/789) de böyle bir habere ulaşamadık. Yaş itibarıyla de söz konusu Ebû Hayseme'nin bu ikincisi olması çok olası görünmemektedir.

⁶⁰ Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, XXVI, 191.

⁶¹ Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, XXVI, 189; Zehebî, *Mizânu'l-i'tidâl*, III, 665.

⁶² Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, XXVI, 189.

⁶³ İbn Ferhûn'un 'Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih' şeklinde mutlak olarak verdiği bu şahsın, tam olarak kim olduğunu tespit edemedik. Ancak bu kişinin 'Ebû'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih el-İclî (ö. 261/875)' olabileceğini düşünüyoruz. Ancak söz konusu şahsın cerh ve ta'dile ilişkin eseri 'Ma'rîfetü's-Sikâf'ta Vâkıdî'ye ilişkin bir bilgiye rastlamadık.

⁶⁴ İbn Ferhûn, *ed-Dîbâcu'l-müzheb*, II, 161.

⁶⁵ Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, XXVI, 190.

⁶⁶ Zehebî, *Mizânu'l-i'tidâl*, III, 663.

3.2. Vâkidî'yi Cerh Edenler

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Vâkidî'ye yönelik ilk olumsuz değerlendirmeler, öğren-cisi İmam Şâfiî'ye (ö. 204/819) aittir. Ondan yapılan bir nakle göre Vâkidî, Medine'de se-ned/isnad üreten yedi kişiden biridir.⁶⁷ Beyhakî ve Hatîb el-Bağdâdî'nin isnadını vererek ondan yaptıkları nakle göre de onun kitapları yalanlarla doludur.⁶⁸ Ayrıca Vâkidî'nin aslında mevsûl olmayan iki hadîsi mevsûl gösterdiği de ondan gelen bir haberdur.⁶⁹

Farklı kişilerce kendisinden nakledilen haberlere göre Yahyâ b. Ma'în (ö. 233/848) onun hakkında "zayıf", "leyse bi-şey'in (bir şey değil)", "sika (güvenilir) değildir" ve "Lâ yüktebü hadîsühü (hadîsi yazılmaz)" gibi cerh lafızları kullanmıştır. Ayrıca onun *Yûnus [b. Yezîd]'in hadîsini kalbettüğünü* de ifade etmiştir.⁷⁰ Ali b. el-Medîni (ö. 234/849) de onu cerh edenler ara-sındadır. Ondan yapılan nakillere göre o, Vâkidî'nin *rivâyet makamında olmadığı*⁷¹, *hadîs uydurduğu*⁷², cerh edilmiş olan el-Heyssem b. Adiy ve yalancı (kezzâb) İbrâhîm b. Ebî Yahyâ'nın bile ondan daha güvenilir ve iyi olduğu görüşündedir. Bundan dolayı hadîs, ensâb ve diğer konularda ondan memnun olmadığını ifade etmiştir.⁷³ Buhârî'nin naklettiğine göre İbn Nümeyr de ondan hadîs almayı terk etmiştir.⁷⁴ İshâk b. Râhûye'ye (ö. 238/853) göre o, *hadîs uyduran-lardandır*.⁷⁵ Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ise, daha çok onun hadîsleri kalbetmesi yani *maklûb* rivayetlere tevessül etmesi üzerinde durmuştur.⁷⁶ Nitekim İbn Hibbân (ö. 354/965) onun *maklûb* ve *mu'dal* rivayetlerinden dolayı Ahmed b. Hanbel'in onu yalancı addettiği gibi bir sonuca var-mıştır.⁷⁷

⁶⁷ İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, V, 235.

⁶⁸ Beyhakî, Ahmed b. el-Hüseyn, *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr*, thrc.-tlk. Abdülmü'tî Emîn Kal'acî, I-XV, Dârü'l-Vefâ, Kahire 1991, II, 79, 80 (1829); Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, IV, 21. Ayrıca bkz. İbn Ebî Hâtîm, Abdurrahman b. Muhammed, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, I-IX, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1952, VIII, 21 (92); İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, V, 235.

⁶⁹ Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, IV, 22.

⁷⁰ Yahyâ b. Ma'în'e ait bu görüşler için bkz. İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VIII, 21 (92); İbn Adiy, *el-Kâmil*, VII, 481 (1719); İbnu'l-Cevzî, Abdurrahman b. Ali, *ed-Du'afâ ve'l-metrûkîn*, thk. Ebü'l-Fidâ Abd-ullah el-Kâdi, I-III, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1986, III, 88 (3137); İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, V, 234.

⁷¹ İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, V, 235.

⁷² İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-muhaddîsin ve'd-du'afâ ve'l-metrûkîn*, thk. Mahmûd İbrâhîm Zâyed, III, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut 1992, II, 290.

⁷³ Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, XXVI, 187; İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, V, 234.

⁷⁴ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, I, 178 (543).

⁷⁵ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, III, 665; İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, V, 235.

⁷⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel ve ma'rifetü'r-ricâl*, thk. Vasiyyullah b. Muhammed Abbâs, I-IV, Dârü'l-Hânî, Riyâd 2001, III, 258 (5158, 5159); 264 (5166).

⁷⁷ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, II, 290. Ahmed b. Hanbel'in Vâkidî için 'Kezzâb/yalancı' lafzını kullandığı yerler için ayrıca bkz. 'Ukaylî, Muhammed 'Amr b. Mûsâ, *ed-Du'afâ'u'l-kebîr*, thk. Abdülmü'tî Emîn

Buhârî (ö. 256/870)⁷⁸, Ebû Hâtîm er-Râzî (ö. 277/890)⁷⁹ ve Ebû Zür'a (ö. 264/878)⁸⁰ onu *metrûkû'l-hadîs*, Cûzcânî (ö. 259/872) kendisinden razı olunmayan bir⁸¹ olarak nitelerken İbn Adiy (ö. 365/976) onun *zayıf râvîlerden biri olup hadîslerinin mahfûz olmadığını* ifade etmiştir.⁸² Nesâî (ö. 303/915) '*Rasûlullah (s.a.v) adına yalan uyduran dört kişinin olduğunu ve bunlardan Medine'dekinin Vâkıdî olduğunu*' ifade etmiştir.⁸³ Aynı şekilde Dârekutnî (ö. 385/995) de *hakkında ihtilafın ve hadîslerinde zayıflığın olduğunu* söylemiştir.⁸⁴

Vâkıdî hakkında olumsuz değerlendirmede bulunanlardan hiçbiri onu şîlikle itham etmemiştir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla onun takiiye yapan bir şîi olduğunu söyleyen ilk kişi, *el-Fihrist*'in sahibi İbnü'n-Nedîm (ö. 385/995 [?]) olmuştur.⁸⁵

Nevevî (ö.676/1277)⁸⁶ ve Zehebî (ö. 748/1347)⁸⁷ zayıflığı hususunda ittifaktan söz etmişlerdir. Son olarak İbn Hacer (ö. 852/1448) ilminin genişliğine rağmen *metrûk* biri olduğunu ifade etmiştir.⁸⁸

4. Cerh Edenlerin Gerekçeleri

Burada Vâkıdî'yi cerh eden münekkitletlerden bazılarının cerh gerekçelerine değinmeye çalışacağız. Zira hadîs usûlü âlimlerinin ittifakıyla, cerh edenin cerh edici halleri bilmesi ve bunları açıklaması gereklidir.⁸⁹ Bununla birlikte hadîs ilminde mütehasıs olduğundan hareketle muteber hadîs imamlarının müfesser olmayan cerhlerinin kabul edilebileceğini savunanlar da

Kal'acî, I-IV, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1984, IV, 107; İbnü'l-Cevzî, ed-Du'afâ ve'l-metrûkîn, III, 88 (3137).

⁷⁸ Buhârî, Muhammed b. İsmâ'îl, *ed-Du'afâu's-sağîr*, thk. Mahmûd İbrâhîm Zâyed, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut 1986, s.109 (334). (Eser Nesâî'nin *ed-Du'afâ ve'l-metrûkîn* adlı eseriyile birlikte basılmıştır)

⁷⁹ Nesâî, Ebû Abdîrrahmân b. Ahmed, *ed-Du'afâ ve'l-metrûkîn*, thk. Bûrân ed-Danâvî - Kemal Yusuf el-Hût, Müessesetu'l-Kütübi's-Sekâfiyye, Beyrut 1985, s. 217 (557).

⁸⁰ İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, V, 235.

⁸¹ İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, V, 236.

⁸² İbn Adiy, *el-Kâmil*, VII, 484 (1719).

⁸³ İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, V, 235.

⁸⁴ Dârekutnî, Ali b. Ömer, *ed-Du'afâ ve'l-metrûkîn*, thk. Abdullah b. Abdilkâdir, Mektebetü'l-Ma'ârif, Riyâd 1983, s. 347 (477).

⁸⁵ İbnü'n-Nedîm, Muhammed b. İshâk, *el-Fihrist*, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut 1978, s. 144 (Şâmile 3.28).

⁸⁶ İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, V, 236.

⁸⁷ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, III, 666.

⁸⁸ İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Takribu't-tehzîb*, thk. Ebu'l-Eşbâl Ahmed Sağır Şâgîr el-Pâkistânî, Dârü'l-Âsime, Riyâd 1421, s. 882 (6215).

⁸⁹ Bağdâdî, Ahmed b. Ali Ebû Bekr el-Hatîb, *el-Kifâye fî ilmi'r-rivâye*, thk. Ebû Abdillâh es-Sûrkî-İbrâhîm Hamdî el-Medenî, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Medîne 1357, s. 107. Ayrıca bkz. Koçyiğit, Talât, *Hadîs Usûlü*, TDV Yay., Ankara 1998, s. 185-86.

olmuştur.⁹⁰ Ancak bir imamın bu ilimde mütehasıs olması, cerhinde kesin keskin isabetli olacağını her zaman göstermeyebilir. Zira söz konusu imamın müteşeddid, müteassib ve insan olmanın doğal bir sonucu olarak hata işleyebilecek biri olması söz konusudur.⁹¹

Her halükarda cerh sebebinin açıklanmasının daha isabetli ve bu işin özüne daha uygun olduğunu düşünüyoruz. Zira cerh nedeninin açıklanması, en başta hakkında hüküm verilecek olan kişinin haksızlığa uğramaması adına önemli bir husustur. Kaldı ki cerh nedenleri de büyük oranda görecelik arz etmektedir. Bu hususun önemine işaretle Tâhir b. Abdillâh et-Taberî (ö. 450/1058) '*Zira insanlar kendisiyle fıskâ düşülen şey hususunda ihtilaf etmişlerdir. O halde fısk olup olmadığına bakılması için cerh sebebinin zikredilmesi gereklidir.*' şeklinde bir ifade kullanmıştır.⁹² Cerhi gerektiren şeyin izafilik arz ettiğine dair bu ilmin müteşeddidlerinden sayılan Şu'be b. el-Haccâc'ın (ö. 160/776) '*... Belki de onlardan bazıları ravi ile ilgili en hafif bir kusuru duymuş ve duyduğu şey ravinin hadîsini reddetmeyi gerektiren ve onun adaletini düşüren bir şey olmadığı halde, onun haberleriyle ihticâc etme hususunda tevakkuf etmiştir.*' şeklindeki beyanı da dikkate değerdir.⁹³

Cerhin müfesser olması, tenkid eden ile tenkid edilen kişi arasındaki ilişkiyi ortaya koyması bakımından da oldukça önemlidir. Bu ilimde uzman ve muteber olsalar da âlimler, farklı dünya görüşlere sahip olmanın etkisiyle, bazen hatalı veya taraflı bir hükme varabilirler. Nitekim Şu'be'den şöyle de bir ibare nakledilmiştir: "*Hadîs ehlinin birbirlerine olan kıskançlığından (غيرة) sakının. Onların, tekelerin sahip olduğundan daha şiddetli hırsları (غيرة) var.*"⁹⁴

Kısacası, söz konusu âlimlerin bu alandaki yetkinliklerini kabul edip haklarını teslim etmekle birlikte, onların bir beşer olduğunu da unutmamak gerekir. Zikrettiğimiz nedenlere dayanarak her münekkî âlimin cerh nedenini açıklamasını daha makul görüyoruz. Bu nedenle Vâkıdî hakkında serdedilen olumsuz değerlendirmelerin gerekçelerine değinmeyi uygun gördük. Şimdi söz konusu gerekçelere geçebiliriz.

⁹⁰ Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 107.

⁹¹ Selahaddin Polat, cerh ve ta'dîle ilişkin bu tarz konularla ilgili makalesinde şöyle demektedir: "*Hadîs imamlarının cerhlerinin mübhem de olsa makbul sayılmasını benimseyenler, onların cerh sebeplerini çok iyi bildikleri noktasından hareket ederek bu fikre varmaktadır. Hâlbuki cerhte isabetsizlik, sadece cerh sebeplerini bilmemekten kaynaklanmamaktadır. İleride örneklerini sunacağımız gibi, cerh sebeplerini çok iyi bilen bir hadîs imamı da cerhte müteşeddidiği, taassubu, tarafgirliği veya hatası sebebiyle isabetsiz cerh hükmü verebilmektedir. Onun da beşer olduğu, hissi ve sübjektif hükümleri olabileceği gözden uzak tutulmalıdır.*" Bkz. Polat, Selahaddin, "Cerh ve Tadiilin Tenkidi", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, II, 221-248, Kayseri 1985, s. 224.

⁹² Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 108.

⁹³ Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 109.

⁹⁴ Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 109.

Vâkıdî'yi cerh edenlerin ilki, İmam Şâfiî'dir. Cerhine asıl gerekçe olarak, *Medine'de isnad üreten yedi kişiden bir*⁹⁵ olmasını gösterir. Görüldüğü gibi İmam Şâfiî onu, *isnad üretme* gibi ciddi bir kusurla nitelemiştir. Buna çok yakın bir cerh nedeni de Ali b. el-Medîni⁹⁶, İshâk b. Râhûye⁹⁷ ve Nesâî⁹⁸ tarafından dillendirilen *hadîs uydurma* hususudur. İbn Adiy de onu, rivayetlerinden örnekler vererek⁹⁹ *hadîslerinin mahfûz olmamasıyla* nitelemiştir¹⁰⁰; İbn Hibbân ise onun, *sika ve sebt olanlardan mahlûb ve mu'dal rivâyetlerinin olduğunu* ifade etmiştir.¹⁰¹

Bununla birlikte cerh gerekçesini en açık şekilde zikreden kişinin Ahmed b. Hanbel olduğunu söyleyebiliriz. O hadîsleri kalbettiğinden şüphe duymadığı¹⁰² Vâkıdî'nin; el-Münebbihî'nin¹⁰³ kitaplarını ödünç aldığını, onlardaki bilgileri kendi kitaplarına sokuşturduğunu ve yanında bulunan Zührî (ö. 124/742) ile İbn Ehi'z-Zührî'ye ait kitaplardan aldığı bilgilerde dönüştürme (فكان يحيل) ve bazen de cem yaptığını¹⁰⁴ da zikretmiştir.¹⁰⁵

Ayrıca o, Vekî' b. el-Cerrâh'ın, (ö.197/812) Ebû Abdîrahmân ed-Darîr'den '*Cemrele-re atılacak olan taşların yıkanması ile ilgili hadîs'ten haber vermesini istediğini*; bunun üzerine Ebû Abdîrahmân'ın -büyük olasılıkla- alaycı bir tarzda '*Vâkıdî'nin yanında olsaydın, sana bu hususta şöyle şöyle söylerdi yani çokça rivayet ederdi*' şeklinde karşılık verdiğini nakletmiştir.¹⁰⁶

⁹⁵ İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, V, 235.

⁹⁶ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, II, 290.

⁹⁷ Zehebî, *Mizânu'l-i'tidâl*, III, 665; İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, V, 235.

⁹⁸ İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, V, 235.

⁹⁹ İbn Adiy, *el-Kâmil*, VII, 482-83.

¹⁰⁰ İbn Adiy, *el-Kâmil*, VII, 484 (1719).

¹⁰¹ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, II, 290.

¹⁰² Ahmed, *el-İlel*, III, 264 (5166).

¹⁰³ Yaptığımız tetkikler sonucu, Ahmed b. Hanbel'in el-Münebbihî diye bahsettiği şahsın Abdülmün'im b. İdrîs el-Münebbihî olduğunu gördük. Vehb b. Münebbih'in kız kardeşinin oğlu olduğu belirtilen bu şahsın hakkında ciddi eleştiriler bulunmaktadır. İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VI, 67; İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Ali, *Kitâbü'd-du'afâ ve'l-metrûkîn*, thk. Ebü'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî, I-III, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1986, II, 154 (2190).

¹⁰⁴ Bu bilgiye ait metin şu şekildedir:

“قال أبي كان الواقدي يبعث إلى المنهبي يعني عبد المنعم يستعير كتبه يقول أدخلها في كتبه وكنا نرى أن عنده كتبنا من كتب الزهري أو كتب بن أخي الزهري فكان يحيل وربما يجمع يقول فلان وفلان عن الزهري إخال حديث نبهان عن معمر والحديث لم يروه معمر أيضا هو حديث يونس حدثناه عبد الرزاق عن ابن المبارك عن يونس كان يحيل الحديث ليس هذا من حديث معمر”

¹⁰⁵ Ahmed, *el-İlel*, III, 258 (5159).

¹⁰⁶ Ahmed, *el-İlel*, III, 258 (5158).

Ahmed b. Hanbel'den gelen cerhe yönelik açıklamalarda '*Nebhân hadîsi*'¹⁰⁷ merkezde yer alan bir argümandır. Bunu onun şu değerlendirmesinde açıkça görebilmekteyiz: "*İkiniz de mi körsünüz?*" *hadîsini Ma'mer> ez-Zührî> Nebhân> Ümmü Seleme> Nebî (s.a.v) şeklinde[ki senedle] rivayet edinceye kadar onu savunuyorduk. Ancak o çaresi olmayan bir şeyle geldi. Oysaki hadîs, Yûnus [b. Yezîd] hadîsidir ve onu ondan başkası rivayet etmemiştir.*"¹⁰⁸ Anlaşılacağı üzere ona göre bu hadîs, yalnızca Yûnus b. Yezîd'in (ö. 159/775-6) rivayet ettiği bir hadîs olup Vâkıdî onu, Ma'mer'den (ö. 153/770) rivayet etmekle teferrüd etmiştir.¹⁰⁹

4.1. Vâkıdî'ye Yönelik Cerh ve Ta'dîl'in Değerlendirilmesi

Burada Vâkıdî'ye ilişkin zikredilen cerh ve ta'dîle yönelik değerlendirmelerin haklılık payını –elde ettiğimiz veriler ışığında- tespit etmeye çalışacağız. Böyle bir değerlendirmeyi yapmamızın nedeni, daha önce de değindiğimiz gibi, sağlıklı bilgiyi elde edebilmektir. Ne var ki hakkında muhaddislerin farklı değerlendirmeleri olan Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî'ye ilişkin net bir hükme varmak gerçekten güçtür. Görüldüğü gibi onu ta'dîl edip ilmini övenler olduğu gibi, onu yalancılık ve hadîs uydurmakla itham edenler de olmuştur. Bir şahıs hakkında birbirine zıt olarak görülebilecek bu farklı görüşleri uzlaştırmak da aynı oranda güçtür.

Böyle bir durumda, cerh ve ta'dîlin önemli kaidelerinden biri olan cerhin mukad-dem/öncelenen olması gerektiği ilkesi devreye sokulabilir.¹¹⁰ Yani bir şahıs hakkında onun ta'dîl ve cerhine dair görüşler ileri sürülmüşse, cerh edenlerin görüşünün öne alınması gerekecektir. Çünkü onu cerh edenler, ta'dîl edenlerin ileri sürdükleri zahîrî bilgiyi kabullenmekle birlikte onların sahip olmadığı bir bilgiye de sahipler demektir.¹¹¹ Bu kısa bilgiden sonra söz konusu farklı değerlendirmelere geçilebilir.

Vâkıdî'yi ta'dîl edenlerin, ta'dîl sırasında kullandıkları lafızlara bakıldığında, genel olarak, mutlak anlamda bir tevsîk ve övgünün olduğu görülür. Bu durumun vakıyayla uyduğu söylemek çok güçtür. Mesela ed-Derâverdi'nin Vâkıdî için kullanmış olduğu '*hadîste emîru'l-mü'minîn*' ibaresi,¹¹² hadîs ilminde derin vukûf ve liyâkat sahibi olan otorite âlimler için kullanı-

¹⁰⁷ '*Nebhân hadîsi*' diye bilinen bu hadîse göre, Ümmü Seleme ve Meymûne birlikte Rasûlullah'ın (s.a.v) yanında oturdukları sırada İbn Ümmü Mektûm, Rasûlullah'ın (s.a.v) yanına gelir. Bu olay, örtünme (hicâb) emrinin gelmesinden sonra meydana gelir. Onun geldiğini gören Rasûlullah (s.a.v) örtünmelerini emredince ikisi, '*Ey Rasûlullah, o kör değil mi? Bizi ne görür ne de tanır*' derler. Bunun üzerine onlara hitaben '*İkiniz de mi körsünüz ve onu görmüyorsunuz?*' der. Bkz. Ahmed, *Müsned*, XLIV, 159 (26537).

¹⁰⁸ Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, XXVI, 183.

¹⁰⁹ Ahmed, *el-İlel*, III, 258 (5159); 264 (5166); Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, XXVI, 182, 183, 185.

¹¹⁰ Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 105.

¹¹¹ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 105-107.

¹¹² Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, XXVI, 190; Zehebî, *Mizânu'l-İtidâl*, III, 665; İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, V, 234.

lan bir tabirdir.¹¹³ Aynı şekilde onun mutlak anlamda *sika* kabul edilmesi de vakiya uygun düşmemektedir. Kaldı ki onu ta'dil edenlerin büyük bir çoğunluğunun, güvenilir kabul edilmelelerine rağmen cerh ve ta'dil işinde otorite olmadıkları aşikârdır. Bunun yanı sıra onu ta'dil edenlerin çoğu Vâkıdî'nin öğrencisidir. Bu açıdan bakıldığında onların, hocalarına bağlılıklarının bir sonucu olarak kendisini ta'dil edip övdükleri söylenebilir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi cerh ve ta'dil aynı şahıs hakkında söz konusu olduğunda, özellikle müfesser cerh önceleneceğinden, bu ta'dil lafızlarının ne olduğunun pek de önemi kalmamaktadır.

Ta'dile dair değerlendirmelere bu şekilde değindikten sonra, cerhe dair olanlarına geçebiliriz. Vâkıdî'nin cerhine ilişkin ileri sürülen belki de en önemli argüman '*hadîs uydurma*' eylemidir. Bu cerh nedeninin pratikteki durumunu tespit etmek, tabiatıyla mevzû'âta dair eserlere bakmayı gerektirmektedir. Bu tür eserlere göz atıldığında birkaç yerde Vâkıdî'den bahsedildiği görülmektedir. Örneğin Aliyyu'l-Kârî, mevzû' hadîsleri toplamak amacıyla kaleme aldığı eserinde mecazen "*Çöplükte biten yeşillikten sakınınız!*"¹¹⁴ şeklinde de ifade edilebilecek hadîsi zikretmiştir.¹¹⁵ Akabinde Dârekutnî'nin '*[bu rivayet] hiçbir cihetten sahih değildir.*' şeklindeki açıklamasına rağmen o, '*ister merfû', ister mevkûf olsun mevzû' olmaz.*' diye görüş belirtmiştir.¹¹⁶ Bu eseri tahkik eden Muhammed b. Lütfî es-Sabbâğ, Nâsiruddîn el-Elbânî'nin (1914/1999) bu hadîs hakkında '*gerçekten zayıftır.*' dediğini zikretmiştir. Vâkıdî'ye ilişkin olarak da '*metrûktur; Ahmed, Nesâî, İbnü'l-Medîni ve başkalarının onu yalancı kabul ettiğini*' demiştir.¹¹⁷ Aynı rivayeti Şevkânî (ö. 1250/1834) de eserine almış ve Dârekutnî'nin mezkûr değerlendirmesini tekrarlamıştır.¹¹⁸ Sehâvî'nin (ö. 902/1496) '*el-Mekâsîd*'ında bu rivayetle ilgili olarak İbn Tâhir (?) ve İbnü's-Salâh'ın (ö. 643/1245) '*Vâkıdî'nin teferrüd ettiği rivayetlerden sayılmaktadır*' dediği nakledilmektedir.¹¹⁹

¹¹³ Aydınlı, Abdullah, Hadis İstihlaları Sözlüğü, İFAV, İstanbul 2011, s. 65 (Emîru'l-Mü'minîn maddesi).

¹¹⁴ Rivayetin metni şu şekildedir: "*Nebî (s.a.v) 'Çöplükte/süprütülükte biten yeşillikten sakınınız! buyurdu. 'Çöplükte/süprütülükte biten yeşillik nedir?' denildi. O [s.a.v] 'Kötü ortamda yetişen güzel kadındır' dedi.*" Söz konusu bu hadîsi tam metni ile görebilmek için bkz. Râmehurmuzî, el-Hasen b. Abdîrahmân, *Emsâlü'l-hadîs*, thk. Abdul'alî Abdulhamîd el-A'zamî, ed-Dârü's-Selefiyye, Bombay 1983, s. 188 (84); Kudâî, *Müsnedü's-şihâb*, II, 96 (957).

¹¹⁵ Aliyyu'l-Kârî, Ali b. Sultân, *el-Esrâru'l-merfû'a fi'l-ahbârî'l-mevzû'a*, thk. Muhammed b. Lütfî es-Sabbâğ, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1971, s. 155 (108).

¹¹⁶ Aliyyu'l-Kârî, her ne kadar bu eserini mevzû' hadîsleri toplamak amacıyla telif etmişse de, yeri geldiğinde bazı rivayetleri tartışmaktadır. Bu eser ve müellifinin metodu hakkında bilgi için bkz. Kandemir, M. Yaşar, *Mevzû Hadîsler Menşe'i, Tanıma Yolları, Tenkidî*, İFAV Yay., İstanbul 2002, s. 161-62.

¹¹⁷ Aliyyu'l-Kârî, *el-Esrâru'l-merfû'a*, s. 156 (Bu sayfadaki 1 no'lu dipnot).

¹¹⁸ Şevkânî, Muhammed b. Ali, *el-Fevâidü'l-mecmû'a fi'l-ehâdîsî'l-mevzû'a*, thk. Rıdvân Câmî Rıdvân, Mektebetü Nezzâr Mustafa el-Bâz, Mekke 1415, s. 169-70.

¹¹⁹ Metindeki ifade "*يعد في افراد الواقدي*" şeklindedir. Bkz. Sehâvî, Muhammed b. Abdîrahmân, *el-Mekâsîdül-hasene fi beyâni kesîrin mine'l-ehâdîsî'l-müştehire ale'l-elsine*, thk. Abdullah Muhammed es-Siddîk el-Ğumârî, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1979, s. 135.

Yahyâ b. Ma'în'in ve özellikle Ahmed b. Hanbel'in Vâkıdî'yi cerh ederken, genel olarak '*Nebhân Hadîs'i*'ni kullandıklarına daha önce de değinmiştik. Ne var ki onların, bu hadîs üzerinden Vâkıdî'ye yönelik eleştirilerinde pek de isabet etmediklerini söyleyebiliriz. Zira onların iddia ettiği gibi hadîs, yalnızca Yûnus b. Yezîd hadîsi olup onun dışında kimse tarafından rivayet edilmemiş değildir. Çünkü söz konusu hadîsin 'Ukayl b. Hâlid tarafından da nakledildiğini görmekteyiz. Bunun yanı sıra Ahmed b. Hanbel ve İbn Ma'în'in kendi zamanlarındaki tüm hadîslere vakıf olmaması ile Ma'mer ve İbn Ehi'z-Zührî'nin Zührî'den rivayetlerinin olmasını birlikte düşündüğümüzde, Vâkıdî'nin onu Ma'mer ve İbn Ehi'z-Zührî'den nakletmesinde¹²⁰ yadırganacak bir durumun olmadığını görürüz.

Nitekim *Müsned*'i tahkik eden Şu'ayb el-Arnâvût, söz konusu hadîsin Ya'kûb b. Süf-yân'ın (ö. 277/890) '*el-Ma'rife ve't-târîh*',¹²¹ Nesâî'nin '*es-Sünenü'l-kübrâ*',¹²² Hatîb el-Bağdâdî'nin (ö. 463/1071) '*Târîhu Bağdâd*'¹²³ ile Beyhakî'nin (ö. 458/1066) '*es-Sünenü'l-kübrâ*'¹²⁴ ve '*el-Âdâb*'¹²⁵ adlı eserlerinde tahrîc ettiklerini ortaya koymuştur. Ancak burada, Nebhân'ın meçhûl biri olmasından dolayı hadîsin senedinin zayıf olduğunu ve başka sahîh hadîslere muhalefet ettiği dile getirmektedir.¹²⁶

Ahmed b. Hanbel'e ait diğer bir cerh nedeni olan Abdülmün'im b. İdrîs el-Münebbihî'den ödünç aldığı kitaplardan kendi kitaplarına iktibasları hakkında ise, söz konusu şahsın eserine ulaşamadığımızdan, herhangi bir değerlendirme yapamıyoruz. Ancak Ahmed b. Hanbel'in Vâkıdî'nin Zührî ve İbn Ehi'z-Zührî'nin kitaplarından aldığı bilgileri kendi kitaplarında-kilerle cem' etmesi meselesine gelince; eğer '*cem*' ifadesinden '*tefrik*' eylemi kastediliyorsa, bu ilk defa Vâkıdî'nin kullandığı bir yöntem olmayıp, onun öncesinde de birçok âlimin kullanmış

¹²⁰ Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, IV, 27.

¹²¹ Ya'kûb b. Süf-yân, *el-Ma'rife ve't-târîh*, thk. Ekrem Diyâ el-Ömerî, I-IV, Mektebetü'd-Dâr, Medîne 1990, I, 416. Rivayetin senedi şu şekildedir: Sa'îd b. Ebî Meryem> Nâfi' b. Yezîd> 'Ukayl b. Hâlid> İbn Şihâb> Nebhân> Ümmü Seleme> Nebî (s.a.v).

¹²² Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Eş'as, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Hasan Abdülmün'im Şelebî, I-XII, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2001, VIII, 292, 293 (9197). Rivayetin senedi şu şekildedir: Yûnus b. Abdîlâlâ> [Abdullah] İbn Vehb> Yûnus> İbn Şihâb> Nebhân> Ümmü Seleme> Nebî (s.a.v).

¹²³ Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, IV, 28. Rivayetin senedi şu şekildedir: Ahmed b. Mansûr> İbn Ebî Meryem> Nâfi' b. Yezîd> 'Ukayl [b. Hâlid]> İbn Şihâb> Nebhân> Ümmü Seleme> Nebî (s.a.v).

¹²⁴ Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn, *es-Sünenü'l-kübrâ ve fi zeylihi el-cevherü'n-nakiy*, I-X, Matba'atü'l-Meclisî'd-Dâireti'l-Me'ârif, Haydarâbâd 1344/1926, VII, 91. Rivayetin senedi şu şekildedir: Ebû'l-Hüseyn b. el-Fadl el-Kattân> Abdullah b. Cafer b. *Deresteveyh*> Süf-yân b. Ya'kûb> Sa'îd b. Ebî Meryem> Nâfi' b. Yezîd> 'Ukayl b. Hâlid> Zührî> Nebhân> Ümmü Seleme> Nebî (s.a.v).

¹²⁵ Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn, *el-Âdâb*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ, I-III, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1986, II, 313 (866) (Şâmile 3.28). Rivayetin senedi şu şekildedir: Ebû'l-Hüseyn b. el-Fadl el-Kattân> Abdullah b. Cafer b. *Deresteveyh*> Süf-yân b. Ya'kûb> Sa'îd b. Ebî Meryem> Nâfi' b. Yezîd> 'Ukayl b. Hâlid> Zührî> Nebhân> Ümmü Seleme> Nebî (s.a.v).

¹²⁶ Bu açıklamalar için Ahmed, *Müsned*, XLIV, 159'daki 2 no'lu dipnota bakınız.

olduğu bir yöntemdir.¹²⁷ Urve b. Zübeyr, Âsım b. Ömer b. Katâde, İbn Şihâb ez-Zührî, Hammâd b. Seleme ve İbn İshâk da bu yöntemi Vâkîdî'den önce kullanmışlardır.¹²⁸ Hatîb el-Bağdâdî'den gelen bir rivayete göre İbrâhîm el-Harbî, Ahmed b. Hanbelî'nin, hadîs metinlerini tek senede cem' etmesinden yani *telfik* yapmasından dolayı Vâkîdî'yi kötülemesine tepki olarak 'Bu işi [cem'] Hammâd b. Seleme (ö. 167/784), İbn İshâk (ö. 151/768) ve Muhammed b. Şihâb ez-Zührî (ö. 124/742) de yapıyordu' demiştir.¹²⁹

İbnu'l-Cevzî'nin 'el-İlelü'l-mütenâhiye'sinde, Vâkîdî'nin senedinde yer aldığı dört farklı rivayet yer almaktadır. Bunlar; 'Rasûlullah'ın (s.a.v) yaslanmış halde yemek yediği'¹³⁰, 'ehlî eşek, at ve katırların etinin yenilmesinin haramlığı'¹³¹, 'Rasûlullah'ın (s.a.v) eve giriş ve evden çıkış zamanı'¹³² ve 'kişinin, giydirmedeği kimsenin elbisesine dokunmaması'¹³³ ile ilgilidir. Ancak sadece ilk hadîsin akabinde Vâkîdî hakkında değerlendirmede bulunarak şöyle demiştir: 'Bu sahih değildir. Vâkîdî de metrûkû'l-hadîstir. Doğru olan şeklinin ise Nebî'nin (s.a.v) 'Ben yaslanmış halde yemek yemem' dediğidir.'¹³⁴ Ayrıca o, 'el-Mevzû'ât'ında, bir sened içerisinde geçen İbrâhîm b. Ebî Necîh'in metrûk biri olmasından dolayı, bazılarınca adının gizlenerek *tedlîs* yapıldığını ve bunu yapanlardan birinin de Vâkîdî olduğunu zikretmiştir.¹³⁵

¹²⁷ Ahmed b. Hanbelî'nin Vâkîdî'ye yönelik bu değerlendirmeleri için bkz. Ahmed, *el-İlel*, III, 258 (5159).

¹²⁸ Fayda, "Vâkîdî", XLII, s. 473.

¹²⁹ Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, IV, 25.

¹³⁰ İbnu'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali, *el-İlelü'l-mütenâhiye fi'l-ehâdîsi'l-vâhiye*, thk. Halîl el-Mîs, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1983, s. 653 (1082).

¹³¹ İbnu'l-Cevzî, *el-İlelü'l-mütenâhiye*, s. 660. Ayrıca Vâkîdî de, bu rivayeti Meğâzî'sinde -*Yezîd b. Sevr ('an) > Sâlih b. Yahyâ b. Mikdâm ('an) > Babası ('an) > Dedesi (semi'tu) > Hâlid b. el-Velîd > Rasûlullah (s.a.v)* senediyle nakletmiştir. Rivayetin akabinde de şunları söylemektedir: "Bize göre doğrusu, Hâlid'in [müslüman olarak] Hayber'e şahit olmadığı ve Mekke'nin Fethi'nden önce [hicretin] sekizinci senesinde Safer ayında onun .... Müslüman olduğudur." Vâkîdî, Muhammed b. Ömer, *Kitâbu'l-meğâzî*, thk. Marsden Jones, I-III, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1984, II, 661. Bunun yanı sıra zikri geçen bu üç hayvan cinsinin yenilip-yenilmeyeceğine dair mezhepler arasında ciddi bir tartışmanın olduğunu da görmekteyiz. Örneğin bu rivayetin akabinde İbnu'l-Cevzî şunları söylemektedir: "[Muhammed b. Şucâ'] es-Selcî, kezzâbdır, hadîs uyduruyor. Hiç şüphe yok ki onun bu işi, atların etinin yenmesinin yasak oluşu hususunda mezhebine yardım etmek istemesindedir. (...)." İbnu'l-Cevzî'nin bu rivayetin değerlendirmesi esnasında Vâkîdî'nin Hâlid b. el-Velîd hakkındaki açıklamasına değinmemiş olması dikkatlerden kaçmamaktadır. Krş. Vâkîdî, *Kitâbu'l-meğâzî*, II, 661; İbnu'l-Cevzî, *el-İlelü'l-mütenâhiye*, s. 660.

¹³² İbnu'l-Cevzî, *el-İlelü'l-mütenâhiye*, s. 697.

¹³³ İbnu'l-Cevzî, *el-İlelü'l-mütenâhiye*, s. 745.

¹³⁴ İbnu'l-Cevzî, *el-İlelü'l-mütenâhiye*, s. 653.

¹³⁵ İbnu'l-Cevzî, Abdurrahmân b. Ali, *el-Mevzû'ât*, thk. Abdurrahmân Muhammed Osmân, I-III, el-Mektebetü's-Selefiyye, Medîne 1966, III, 217.

Suyûtî (ö. 911/1505) de 'el-Le'âlî'sinde ezana ilişkin¹³⁶ mevzû' hükmünü verdiği uzunca bir rivayeti ele alırken, rivayetin Vâkıdî tarafından da tahrîc edildiğini ifade etmiştir.¹³⁷ Keza İbn Arrâk (ö. 963/1556) da onun bu rivayeti tahrîc ettiğini bildirmiştir.¹³⁸ Ancak her iki açıklamada da bu rivayeti Vâkıdî'nin uydurduğuna veya onun cerhine yönelik bir işaretle bulunmamışlardır. Yalnızca diğer tahrîc eden şahısları sıralarken, onun da bunu tahrîc ettiğini ifade etmişlerdir.¹³⁹

Son olarak da Sehâvî'nin 'el-Mekâsıd'ında yer alan bilgiyi aktarabiliriz, O, 'Misvakla kılınan namazın faziletî'ne dair rivayeti verdikten sonra Vâkıdî'nin de bunu rivayet ettiğini ve ondan dolayı rivayetin *zayıf* olduğunu ifade etmiştir.¹⁴⁰

Görüldüğü gibi, Vâkıdî'nin bizzat uydurmuş olduğu rivayetler söz konusu değildir. Kendisi uydurmuş olmadığı halde, bazı mevzû' rivayetleri nakledebilmiştir. Kanaatimizce bu durum, onun *hadîs uydurmakla* suçlanması için yeterli bir gerekçe olmadığı gibi yerinde de değildir. Aynı şekilde Vâkıdî'nin rivayet veya tahrîc etmiş olduğu haberlerin birçoğunun, farklı lafız ve tariflerle olsa da, başkalarınca rivayet edilmiş olması dikkat çekicidir.

İmam Şâfiî ve Ali b. el-Medîni'den benzer şekilde gelen ve Vâkıdî'ye dayanan her bilgiyi güvenilmez kılan değerlendirmelerin de aşırı ve hakikatten uzak olduğuna inanıyoruz. Zira bu görüşlerine, kendilerine ait olan eserlerinde rastlayamadık.¹⁴¹ Tam aksine 'Vâkıdî'nin zayıflığı hususunda icmâ' hâsıl olmuştur'¹⁴² diyen Zehebî bile, onun hadîs hariç ilgi alanı içeri-sindeki birikim ve otoritesini teslim etmiş olmaktadır.¹⁴³ Böylece toptan ve aşırı bir tenkitte

¹³⁶ Bu rivayetin metni için bkz. Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân, *el-Le'âlî'l-masnû'a fi'l-ehâdîs'i'l-mevzû'a*, I-II, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut ts., I, 177-78.

¹³⁷ Suyûtî, *el-Le'âlî'l-masnû'a*, I, 180.

¹³⁸ İbn Arrâk, Ali b. Muhammed, *Tenzihü's-şerî'ati'l-merfû'a 'ani'l-ahbâri's-şeni'eti'l-mevzû'a*, Abdulvehhâb Abdullatîf- Abdullah Muhammed es-Sıddîk, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut ts., s. 241.

¹³⁹ Hem Suyûtî, hem de İbn Arrâk'ta bu rivayetin, Ebû Nu'aym [*ed-Delâ'il*], Vâkıdî, Bâverdi [ö. 345/957 (?)] ve Hatîb el-Bağdâdî tarafından tahrîc edildiği geçmektedir. Bkz. Suyûtî, *el-Le'âlî'l-masnû'a*, I, 180-81; İbn Arrâk, *Tenzihü's-şerî'a*, s. 241.

¹⁴⁰ Sehâvî, *el-Mekâsıdu'l-hasene*, s. 263 (625).

¹⁴¹ Ömeğin İbnü'l-Medîni'ye ait olan "el-İlel" ve "Su'âlât Muhammed b. Osmân b. Ebî Şeybe li-Âliyyin İbni'l-Medîni" de Vâkıdî'ye ilişkin herhangi bir bilgiye rastlayamadık.

¹⁴² Burada Zehebî'nin Vâkıdî'ye ilişkin değerlendirmelerde bulunduğu iki farklı eserindeki bir nüansa dikkat çekmek istiyoruz. Zehebî, *zayıf* rivayelere yönelik olarak telif ettiği eserlerinden 'el-Muğnî fi'd-du'afâ'sında Vâkıdî için 'Terk edilmesi hususunda icmâ' vardır' derken, daha sonra aynı amaçla telif ettiği 'Mizânu'l-İtidâl'inde 'Vâkıdî'nin zayıflığı (vehn) konusunda icmâ' hâsıl olmuştur' şeklinde değerlendirmelerde bulunmuştur. Burada onun zayıflığını terk edilmesi için yeterli bir neden olarak görmüş olması ihtimal dâhilinde olmakla birlikte, onun Vâkıdî'ye ilişkin 'Terk edilmesi hususunda icmâ' vardır' şeklindeki görüşünün, 'Vâkıdî'nin zayıflığı (vehn) konusunda icmâ' hâsıl olmuştur' şeklinde değişmiş olması da mümkündür. Zira 'el-Muğnî'de yer vermediği bazı bilgilere 'Mizân'da yer vermiştir. Krş. Zehebî, *el-Muğnî*, II, 247 (5861); *Mizânu'l-İtidâl*, III, 662-66.

¹⁴³ Zehebî, *Mizânu'l-İtidâl*, III, 666.

bulunmaktan kaçınmıştır. Buna benzer analitik yaklaşımı, daha önce de değindiğimiz gibi, Hâkim'de de görebilmekteyiz. O da özellikle tarihî bilgilerde Vâkıdî'den müstağni kalamayacağını ifade etmiştir.¹⁴⁴ Aynı şekilde 'Müsned'ine almış olduğu Vâkıdî rivayetlerinin neredeyse her birinin akabinde açıklama getiren Bezzâr'ın şu sözlerini de burada zikredebiliriz. O, 'had cezalarının mescitlerde uygulanmasının Rasûlullah (s.a.v) tarafından nehyedildiğini' ifade eden rivayeti aktardıktan sonra şunları söyler: "Bu hadîsin, Nebî'den (s.a.v) muttasıl bir isnadla ve sahih bir şekilde rivayet edildiğini bilmiyoruz. Bu isnad da, Muhammed b. Ömer b. Vâkıdî'nin ilim ehline hakkında konuşulmuş ve hadîsi zayıf kabul edilmiş olmasına rağmen, bu konudaki en güzel isnadlardan biridir."¹⁴⁵

Bununla birlikte Vâkıdî'nin azımsanmayacak sayıda rivayetinde teferrüd ettiğini de belirtmek gerekir. Ancak kanaatimizce bir ravinin salt teferrüd etmiş olması, onun terk edilmesi için yeterli olmamakla birlikte, onun bu ilmin ilkelerine pek de riayet etmediğini ve mütesâhil bir çizgiyi takip ettiğini gösterir. Vâkıdî'ye yönelik ciddi tenkitlerin temelinde de bunun yattığını düşünüyoruz.

Sonuç

Şimdiye kadar Vâkıdî hakkında yapmış olduğumuz bu değerlendirmelerden ona ilişkin bu ilmin mütehasıs âlimlerinin yapmış olduğu cerh işlemlerinde haksız oldukları gibi bir anlam çıkarılmamalıdır. Muhakkak onlar, bu değerlendirmeleri, İslâm dininin korunması gayesiyle ve hadîs ilminin temel ilkeleri gereği yapmışlardır. Bizim burada ulaşmaya ve ortaya koymaya çalıştığımız husus ise, bu gayeyi yerine getirirken mutedil/mutavassıt davranabilmenin imkânı üzerine durmaktır. Başka bir deyişle, Vâkıdî gibi bir yerden başka bir yere taşınırken sandıklar dolusu kitapları taşınan ve Bağdât gibi büyük bir ilim beldesinde kadılık yapan bir şahsın değerlendirilmesi ciddi bir iştir. Kur'ân'la birlikte İslâm'ın temel kaynağının Rasûlullah'ın (s.a.v) söz, fiil ve takrir şeklinde hayata yansması olarak da resmedebileceğimiz hadîs/sünnetin korunmasına nispetle bir şahsın cerh edilmesinin hafif kalacağını kabul etmekle birlikte, bu yolda aşırılığa kaçmamak gerektiği kanaatindeyiz.

Sonuç olarak şunu diyebiliriz: Münekkitlerin Vâkıdî'ye ilişkin cerh gerekçelerinden ve senedlerinde onun yer almış olduğu rivayetlerin genel durumundan onun, istenilen düzeyde hadîs ilminin ilkelerine göre davran(a)madığını rahatlıkla görebiliriz. Zira Vâkıdî'nin asıl ilgi alanı tarihçiliktir. Ondan mütehasıs bir muhaddisten beklenen titizliği beklemek de doğru olmasa gerektir. Bununla birlikte kendisini ilme adanmış olan ve uzunca bir dönem kadılık görevini ifa etmiş olan Vâkıdî'nin, sözlük anlamı itibarıyla bir yalancı olabileceğini düşünmek de istemiyoruz. Başka bir deyişle İslâm'a düşman ve her fırsatta onun temellerini sarsmaya çalışan bir kişiyle aynı kategoriye koymanın doğru olmadığını düşünüyoruz.

¹⁴⁴ Daha önce 36 no'lu dipnotta geçmişti. Bkz. Hâkim, *el-Müstedrek*, III, 61.

¹⁴⁵ Bezzâr, *Müsned*, VIII, 373, 374 (3453).

O halde onun rivayetlerinin taassuptan uzak bir şekilde hem münekkit âlimlerin değerlendirmelerini göz önünde bulundurmak hem de günümüz imkânlarından faydalanmak suretiyle özel bir şekilde ele alınmasının gerektiğine inanıyoruz. Örneğin geçmiş âlimlerin tümüne ulaşamadığı koca hadîs külliyyatı ve bu külliyyat çerçevesinde gelişen şerh, cerh ve ta'dîl gibi yardımcı müdevvenâttan yararlanılabilir. Böylece hem amaçlanan İslâm'ı saf ve anlaşılır kılma hedefi gerçekleşmiş olacak hem de Vâkıdî'nin gerek günümüze ulaşmış olan '*el-Kitâbu'l-meğâzî*'sinde ve gerekse öğrencileri vasıtasıyla dağınık şekilde farklı eserlerde yer almış olması mümkün olan diğer rivayetlerinin sağlıklı bir şekilde tespit edilmesi mümkün olacaktır.

Kaynaklar

- Abd b. Humejd (ö. 249/863-64), *Müsned*, thk.-thrc. es-Seyyid Subhî el-Bedrî es-Sâmerrâî-M. Muhammed Halîl es-Sa'îdî, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1988.
- Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), *el-İlel ve ma'rifetü'r-ricâl*, thk. Vasiyyullah b. Muhammed Abbâs, I-IV, Dâru'l-Hânî, Riyâd 2001.
- ....., *Müsned*, thk. Şu'ayb el-Arnaût, I-L, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1995-2001.
- Ahmed, İmtiyaz, "Bir Muhaddis Olarak Vâkıdî", çev. Ramazan Özmen, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:3, 429-440, 2000.
- Aliyyu'l-Kârî, Ali b. Sultân (ö. 1014/1605), *el-Esrâru'l-merfû'a fi'l-ahbâri'l-mevzû'a*, thk. Muhammed b. Lütfî es-Sabbâğ, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1971.
- Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali (ö. 463/1071), *el-Kifâye fi ilmi'r-rivâye*, thk. Ebû Abdillâh es-Sûrîkî-İbrâhîm Hamdî el-Medenî, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Medîne 1357.
- ....., *Târîhu Bağdâd*, thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf, I-XVII, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut 2001.
- Beyhakî, Ahmed b. el-Hüseyn (ö. 458/1066), *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr*, thrc.-tlk. Abdülmu'tî Emîn Kal'acî, I-XV, Dâru'l-Vefâ, Kahire 1991.
- ....., *el-Âdâb*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ, I-III, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1986.
- ....., *es-Sünenü'l-kübrâ ve fi zeylihi el-cevherü'n-nakiy*, I-X, Matba'atü'l-Meclisî'd-Dâireti'l-Me'ârif, Haydarâbâd 1344/1926.
- Bezzâr, Ahmed b. İbrâhîm (ö. 292/905), *Müsned*, thk. Mahfûzurrahmân Zeynullah, I-XIII, Müessesetü 'Ulûmi'l-Kur'ân, Beyrut 1988.
- Bozkurt, Nahide, "Me'mûn", *DİA*, XXIX, 101-104, Ankara 2004.

- Buhârî, Muhammed b. İsmâ'il (ö. 256/870), *ed-Du'afâ'u's-sağîr*, thk. Mahmûd İbrâhîm Zâyed, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1986. (Eser Nesâî'nin *ed-Du'afâ ve'l-metrûkîn* adlı eseriyle birlikte basılmıştır).
- ....., *et-Târîhu'l-kebir*, I-IX, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut ts.
- Dârekutnî, Ali b. Ömer (ö. 385/995), *ed-Du'afâ ve'l-metrûkîn*, thk. Abdullah b. Abdülkâdir, Mektebetü'l-Ma'ârif, Riyâd 1983.
- ....., *Sünen*, thk. Şu'ayb el-Arnâvût, I-VI, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2004.
- Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali (ö. 307/919), *Müsned*, thk. Hüseyin Selîm Esed, (I-XIV, Dâru'l-Me'mûni li't-Türâs, Şâm 1986-1990) ve (III-VI, Dâru's-Sekâfeti'l-Arabiyye, Beyrut 1992).
- Fayda, Mustafa, "Vâkidî", *DîA*, XXXII, ss.471-475, İstanbul 2012.
- Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Neysâbü'rî (ö. 405/1014), *el-Müstedrek ale's-sahîhayn*, I-V, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut ts.
- Heysemî, Nureddîn Ali b. Ebî Bekr (ö. 807/1405), *Mecme'u'z-zevâid ve menbe'u'l-fevâid*, thk. Abdullah Muhammed ed-Dervîş, I-X, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1994.
- İbn Adiy, Abdullah (ö. 365/976), *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*, thk. A. Ahmed Abdülmevcûd, A. Muhammed Mu'avviz, Abdulfettâh Ebû Sünnê, I-IX, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1997.
- İbn Arrâk, Ali b. Muhammed (ö. 963/1556), *Tenzîhü's-şerî'ati'l-merfû'a 'ani'l-ahbâri's-şeni'eti'l-mevzû'a*, Abdulvehhâb Abdullatif- Abdullah Muhammed es-Siddîk, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut ts.
- İbn Ebî 'Âsim, Ahmed b. Amr (ö. 287/900), *el-Âhâd ve'l-mesânî*, thk. Bâsim Faysal Ahmed el-Cevâvîre, I-VI, Dâru'r-Râye, Riyâd 1991.
- İbn Ebî Hâtîm, Abdurrahmân b. Muhammed (ö. 327/938), *el-Cerh ve't-ta'dil*, I-IX, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1952.
- İbn Ebî Şeybe, Abdullah b. Muhammed b. İbrâhîm (ö. 235/849), *Musannef*, thk. Muhammed 'Avvâme, I-XXVI, Dâru'l-Kible, Cidde 2006.
- İbn Ferhûn, İbrâhîm b. Ali (ö. 799/1397), *ed-Dibâcu'l-müzheb fî ma'rifeti a'yâni 'ulemâi'l-mezheb*, thk. Muhammed el-Ahmedî Ebû'n-Nûr, I-II, Dâru't-Türâs, Kâhire 1977.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî (ö. 852/1449), *Takrîbu't-tehzîb*, thk. Ebû'l-Eşbâl Ahmed Sağîr Şâğîf el-Pâkistânî, Dâru'l-'Âsime, Riyâd 1421.
- ....., *Tehzîbu't-tehzîb*, I-VI, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1993.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân (ö. 354/965), *Sahîhu İbn Hibbân bi-tertibî İbn Balabân*, thk. Şu'ayb el-Arnâvût, I-XVIII, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1993.

- ....., *el-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn ve'd-du'afâ ve'l-metrûkîn*, thk. Mahmûd İbrâhîm Zâyed, III, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1992.
- ....., *es-Sikât*, I-X, Meclisü Dâiretü'l-Me'ârif, Haydarâbâd 1978.
- İbnü'n-Nedîm, Muhammed b. İshâk (ö. 385/995 [?]), *el-Fihrist*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1978 (Şâmîle 3.28).
- İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî' (ö. 230/845), *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, thk. Ali Muhammed Ömer, XI, Mektebetü'l-Hancî, Kahire 2001.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali (ö. 597/1201), *Kitâbü'd-du'afâ ve'l-metrûkîn*, thk. Ebü'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî, I-III, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1986.
- ....., *el-'İlelü'l-mütenâhiye fi'l-ehâdisi'l-vâhiye*, thk. Halîl el-Mîs, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1983.
- ....., *el-Mevzû'ât*, thk. Abdurrahmân Muhammed Osmân, I-III, el-Mektebetü's-Selefiyye, Medine 1966.
- Kallek, Cengiz, "Mudârebe", *DİA*, XXX, ss.359-363, İstanbul 2005.
- Kandemir, M. Yaşar, *Mevzû Hadisler Menşe'i, Tanıma Yolları, Tenkidî*, İFAV Yay., İstanbul 2002.
- Kâsimî, Muhammed Cemâluddîn (1866/1914), *Kavâ'idu't-tahdîs min fûnûni mustalahi'l-hadîs*, thk. Mustafa Şeyh Mustafa, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2004.
- Koçyiğit, Talât (1927/2011), *Hadîs Usûlü*, TDV Yay., Ankara 1998.
- Kudâî, Muhammed b. Selâme (ö. 454/1062), *Müsnedü's-şihâb*, thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefî, I-II, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1985.
- Mizzî, Yûsuf b. ez-Zekî Abdurrahmân Ebü'l-Haccâc, *Tehzîbu'l-kemâl*, thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf, I-XXXV, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1983-1992.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Eş'as (ö. 303/915), *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Hasan Abdülmün'im Şelebî, I-XII, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2001.
- ....., *ed-Du'afâ ve'l-metrûkîn*, thk. Bûrân ed-Danâvî - Kemal Yusuf el-Hût, Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, Beyrut 1985.
- Öz, Şaban, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2006.
- Polat, Selahaddin, "Cerh ve Tadilin Tenkidî", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, II, 221-248, 1985.
- Râmehurmuzî, el-Hasen b. Abdurrahmân (ö. 360/971), *Emsâlü'l-hadîs*, thk. Abdul'alî Abdülhamîd el-A'zamî, ed-Dâru's-Selefiyye, Bombay 1983.

- Sehâvî, Muhammed b. Abdurrahmân (ö. 902/1497), *el-Mekâsıdu'l-hasene fî beyâni kesîrin mine'l-ehâdîsi'l-müştehire 'ale'l-elsine*, thk. Abdullah Muhammed es-Siddîk el-Ğumârî, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1979.
- Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân (ö. 911/1505), *el-Le'âli'l-masnû'a fî'l-ehâdîsi'l-mevzû'a*, I-II, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut ts.
- Şâşî, Ebû Sa'îd el-Heysen b. Küleyb (ö. 335/946), *Müsnedü'ş-şâşî*, thk. Mahfûzurrahmân Zeynullah, I-III, Mektebetü'l-'Ulûm ve'l-Hikem, Medîne 1410.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali (ö. 1250/1834), *el-Fevâidü'l-mecmû'a fî'l-ehâdîsi'l-mevzû'a*, thk. Rıdvân Câmî' Rıdvân, Mektebetü Nezzâr Mustafa el-Bâz, Mekke 1415.
- Taberânî, Süleymân b. Ahmed (ö. 360/971), *el-Mu'cemü'l-kebîr*, thk.-thrc. Hamdî Abdül-mecîd es-Selefî, I-XXV, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire ts.
- ....., *el-Mu'cemü'l-evsat*, thk. Târik b. Avdillah b. Muhammed, Abdulmuhsin b. İbrâhîm el-Hüseynî, I-X, Dâru'l-Harameyn, Kahire 1995.
- ....., *el-Mu'cemü's-sağîr*, thk. Muhammed Şekûr Mahmûd el-Hâc Emrîr, I-II, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1985.
- ....., *Müsnedü'ş-şâmiyyîn*, thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefî, I-IV, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1989.
- Tekineş, Ayhan, "Hadis ve Tarih: Metodolojik bir Karşılaştırma", *Hadis Tetkikleri Dergisi* (HTD), II/ 2, 7-38, 2004.
- 'Ukaylî, Muhammed 'Amr b. Mûsâ (ö. 322/934), *ed-Du'afâu'l-kebîr*, thk. Abdülmu'tî Emîn Kal'acî, I-IV, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1984.
- Vâkıdî, Muhammed b. Ömer (ö. 207/823), *Kitâbu'l-meğâzî*, thk. Marsden Jones, I-III, 'Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1984.
- Ya'kûb b. Süfyân (ö. 277/890), *el-Ma'rife ve't-târîh*, thk. Ekrem Diyâ el-Ömerî, I-IV, Mektebetü'd-Dâr, Medîne 1990.
- Zehebî, Muhammed b. Ahmed (ö. 748/1348), *el-Kâşif fi ma'rifeti men lehu rivâye fî'l kütübî's-sitte*, thk. Muhammed 'Avvâme, I-II, Dâru'l-Kible, Cidde 1992.
- ....., *el-Muğnî fî'd-du'afâ*, thk. Nureddin İtr, I-II, İdâretü lhyâit-Türâsi'l-İslâmî, Katar 1987.
- ....., *Mizânu'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, I-IV, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut ts.
- Ziriklî, Hayreddîn b. Mahmûd (1893/1976), *el-A'lâm*, I-VIII, Dâru'l-İlim li'l-Melâyîn, Beyrut 2002.

Wâqidî (d. 207/823) according to scholars of Jarh and Ta'dîl

Citation / ©- Yarba, R. (2014). Wâqidî (d. 207/823) according to scholars of Jarh and Ta'dîl, *Çukurova University Journal of Faculty of Divinity*, 14 (2), 143-168.

Abstract- *Wâqidî is a scholar that was spent almost the whole of his life under the rule of the Abbasids. In this process coinciding with the first period of İslâm he has been engaged with the Islamic sciences which aren't completely separated from each other. Although he has been famous by his historian aspect, he has been performed müslim judgeship and interested in Hadith. Have been reached to Wâqidî's narrations in his Kitâbu'l-magâzî and as well as some musnad and mu'jam sources. Because there isn't book which belongs to him just about Hadith. His narrations -except a narration- haven't been found in Ahlus-Sunnah's respectable Hadith sources. Although his historian aspect has been praised he had been criticized by some scholars of hadîth as Imam Shâfi'î, Yahyâ b. Ma'in, Ali b. al-Madîni and Ahmad b. Hanbal in the issues such as telfîq, fabricating the hadith, narrating maqlûb and mu'dal narrations, teferrûd and tedlîs. In contrast, he has been praised by a group which consisted by the majority of his students. Determinations about Wâqidî's expertise in hadith narration will be included in this study.*

Keywords- *Wâqidî, hadith, telfîq, tafarrud, narrating, fabricated hadith*